

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและนำเสนอเนื้อหาโดยแบ่งเป็น 3 ส่วนดังนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับโรคหนอนพยาธิ
2. ปัจจัยที่ส่งเสริมให้มีการติดเชื้อโรคหนอนพยาธิ
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความรู้เกี่ยวกับโรคหนอนพยาธิ

โรคหนอนพยาธิเป็นโรคที่พบได้บ่อยเกือบทุกประเทศในเขตร้อนและกึ่งเขตร้อน เกิดจากพยาธิหลายชนิด จำแนกตามลักษณะได้ 3 ชนิดคือ

1. พยาธิตัวกลม แบ่งออกเป็น

- ติดต่อกันโดยผ่านดิน ได้แก่ พยาธิปากขอ พยาธิไส้เดือน พยาธิสตรองจิลอยด์

(*Strongyloids stercoralis*)

- ติดต่อกันโดยการกิน ได้แก่ พยาธิตัวกลม (*Trichinella spiralis*) พยาธิตัวจืด

(*Gnathostoma*) พยาธิเส้นด้าย (*Enterobius vermicularis*)

2. พยาธิตัวแบน ได้แก่ พยาธิตัวตืด (*Taeniasis*)

3. พยาธิใบไม้ ได้แก่ พยาธิใบไม้ตับ พยาธิใบไม้ในมด (*Paragonimus westermani*) พยาธิใบไม้ลำไส้ (*Fasciolopsis buski*)

จำแนกตามวิธีการติดต่อได้ 4 ชนิดคือ

1. พยาธิที่ติดต่อกันจากการกินไข่พยาธิ ได้แก่ พยาธิเส้นด้าย พยาธิตัวกลม พยาธิไส้มด พยาธิใบไม้ลำไส้ พยาธิใบไม้ปอด พยาธิในเลือด

2. พยาธิที่เกิดจากการกินเนื้อดิบ ได้แก่ พยาธิตัวแบน

3. พยาธิที่เกิดจากการกินปลา ได้แก่ พยาธิตัวจืด พยาธิใบไม้ตับ

4. พยาธิที่อาศัยการไชผิวหนัง ได้แก่ พยาธิสตรองจิลอยด์ และพยาธิปากขอ

โรคหนอนพยาธิที่พบบ่อยในประเทศไทย ได้แก่

พยาธิใบไม้ตับ (Liver flukes)

พยาธิใบไม้ตับของคนที่มีความสำคัญมีอยู่ 3 ชนิดด้วยกัน คือ

คลอนอร์คิส ไชเนนสิส (Clonorchis sinensis)

โอปิสทอร์คิส เฟลิเนียส (Opisthorchis felinus)

โอปิสทอร์คิส วิเวอรินิ (Opisthorchis viverrini)

สำหรับประเทศไทยเรา Opisthorchis viverrini เป็นพยาธิใบไม้ตับที่มีความสำคัญ และทำให้เกิดโรคพยาธิใบไม้ตับ (Opisthorchiasis) โดยที่พยาธิตัวแก่อาศัยอยู่ในท่อน้ำดีภายในตับ

เขตปรากฏโรค

คลอนอร์คิส ไชเนนสิส พบมากในจีน อินโดจีน ญี่ปุ่น ยองกง เกาหลีและไต้หวัน

โอปิสทอร์คิส เฟลิเนียส พบมากในยุโรป โซบีเรีย อินเดีย เวียดนาม เกาหลี ญี่ปุ่นและฟิลิปปินส์

โอปิสทอร์คิส วิเวอรินิ พบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยและในลาว จากการศึกษาสำรวจโดยแพทย์หญิงสุวัชร วัชรเสถียรและศาสตราจารย์นายแพทย์จำลอง หะรินสุต ซึ่งได้รายงานไว้เมื่อปี พ.ศ. 2500 พบว่ามีประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นโรคนี้น สูงถึงร้อยละ 72.0-87.7 และวินคอฟ (Wykoff) ได้ประมาณว่าประชากรมีพยาธินี้ 3.5 ล้านคน ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะโอปิสทอร์คิส วิเวอรินิ (Opisthorchis viverrini) ซึ่งมีความสำคัญต่อประเทศไทยมากกว่าพยาธิใบไม้ตับชนิดอื่น

วงจรชีวิตของพยาธิ

พยาธิตัวแก่อาศัยอยู่ในท่อน้ำดีเล็ก ๆ ในตับคนหรือสัตว์ เช่นสุนัขและแมว ซึ่งเป็นโฮสต์เฉพาะ (definitive host) พยาธิตัวแก่อาศัยอยู่ในถุงน้ำดีหรือท่อของตับอ่อน (Pancreatic duct) ก็ได้ ไข่จะปนออกมากับน้ำดีเข้าสู่ลำไส้เล็ก และไข่จะออกมาพร้อมกับอุจจาระ ถ้าถ่าย

อุจจาระลงน้ำ หอยพวกบิโทเนีย สปีชี (Bithynia species) ซึ่งเป็นโฮสต์กลางที่หนึ่ง (1st intermediate host) จะกินไข่พยาธิ ภายในตัวหอย ไข่จะฟักเป็นตัวอ่อนมีราซิเดียม (Miracidium) แล้วเจริญเป็นสปอร์โรไซท์ (Sporocyst), รีเดีย (Redia) และเซอร์คาเรีย (Cercaria) ตามลำดับ เซอร์คาเรียจะออกจากหอยว่ายน้ำไปเข้าสู่ปลา ซึ่งเป็นโฮสต์กลางที่สอง (2nd intermediate host) ที่พบมากที่สุดคือปลาพวกไซพรินอยด์ (Cyprinoid) ได้แก่ปลาแม่สะแต้ง ปลาตะเพียนทราย ปลาสวาย ปลาสร้อยนกเขา ปลาสุตร และปลากะมัง เป็นต้น เซอร์คาเรียไซเข้าไปในเนื้อปลาและเจริญเป็นเมตาเซอร์คาเรีย (Metacercaria) ซึ่งอยู่ในชีสท์ ระยะนี้เป็นระยะติดต่อ เมื่อคนและสัตว์ที่เป็นโฮสต์เฉพาะกินปลาดิบ ๆ หรือสุก ๆ ดิบ ๆ เช่น ก้อยปลา ซึ่งเป็นอาหารที่นิยมรับประทานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผนังชีสท์จะถูกย่อยโดยน้ำย่อย เมตาเซอร์คาเรียก็จะออกจากชีสท์ มาอยู่ในลำไส้ส่วนดูโอดินัม (Duodenum) แล้วเดินทางเข้าสู่ท่อน้ำดีใหญ่ และเดินทางต่อไปจนกระทั่งถึงท่อน้ำดีเล็กๆ และเจริญเติบโตเป็นตัวแก่ รวมเวลาทั้งหมดของวงจรชีวิตของพยาธินี้ เป็นเวลาประมาณ 3 เดือน

ระบาดวิทยา

หอยที่เป็นตัวกลางนำโรค หรือโฮสต์กึ่งกลางในประเทศไทยพบได้ทั่วไป ในทุ่งนา สระ และแหล่งน้ำจืดอื่น ๆ มี 3 ชนิด (Brandt, 1940) คือ

Bithynia (Digoniostoma) siamensis พบได้ในภาคกลาง *B. goniomphalos* พบได้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและ *B. funiculata* พบได้ในภาคเหนือ

คนติดเชื่อโรคพยาธิใบไม้ตับ โดยการกินระยะติดต่อของพยาธิเรียก เมตาเซอร์คาเรีย (Metacercaria) ที่อาศัยอยู่ในปลาน้ำจืดชนิดต่าง ๆ Vichasri และคณะ (1982) พบว่าปลาที่มีพยาธิในระยะเมตาเซอร์คาเรียสูงคือ ปลาที่อยู่ในตระกูลเดียวกับปลาตะเพียน และจำนวนเมตาเซอร์คาเรียจะสูงในช่วงเดือนกันยายนถึงกุมภาพันธ์ และมีต่ำสุดในเดือนพฤษภาคม การที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะ ในท้องถิ่นมีปลาตะเพียนในแหล่งน้ำต่าง ๆ มาก และในช่วงก่อนหน้าเดือนกันยายนเป็นระยะที่มีฝนตก ทำให้มีแหล่งน้ำเหมาะสำหรับการเจริญแพร่พันธ์ของหอย และปลาซึ่งเป็นตัวนำกลางของโรคนี้ ซึ่งในระยะนี้ เมื่อไข่ที่ออกมาจากอุจจาระของคนถูกชะล้างลงสู่หนองน้ำต่าง ๆ ทำให้ระยะไมราซิเดียม (Miracidia) เข้าไปเจริญเติบโตในตัวหอย ซึ่งเป็นตัว

นำกลางชนิดแรกและจะเจริญจนกระทั่งเป็นเซอร์คาเรีย เข้าไปสู่ตัวปลาซึ่งเป็นตัวนำกลางชนิดที่ 2 จนเจริญเป็นเมตาเซอร์คาเรียซึ่งเป็นระยะติดต่อ เมตาเซอร์คาเรียในปลาจะพบมากที่บริเวณ หัว ทาง และกล้ามเนื้อทางแต่จะพบจำนวนน้อยที่ครีบ กล้ามเนื้อครีบและทวารของปลา (สมานเทศนาและคณะ 2526)

ปลาต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วนี้ ประชาชนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือชอบรับประทานดิบ ๆ หรือนำมาทำเป็นปลาร้าหรือก้อยปลา อัตราความชุกของโรคพยาธิใบไม้ตับในประเทศไทยมีมากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งคาดว่ามิคนไทยทั้งหมดที่เป็นโรคนี้นี้ไม่ต่ำกว่า 4 ล้านคน

พยาธิกำเนิดและพยาธิวิทยา

การเปลี่ยนแปลงทางพยาธิวิทยา ที่เกิดจาก โอปิสทอร์ติส วิเวอรินี้ เกิดเนื่องจากการระคายเคืองต่อผนังของท่อน้ำดีและการอุดตันท่อน้ำดี เนื่องจากพยาธิมีการเคลื่อนไปมาอยู่ในนั้น และบางตัวก็ไปอุดท่อน้ำดีส่วนปลาย บางคนเชื่อว่าพยาธิตัวแก่จะปล่อยสารบางอย่างออกมาทำให้เกิดการระคายเคืองต่อผนังของท่อน้ำดีอีกด้วย ซึ่งจะทำให้พยาธิสภาพในท่อน้ำดีเป็นมากขึ้น เซลล์บุท่อน้ำดีจะมีการแบ่งตัวเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างผิดปกติ (Hyperplasia) ทำให้ผนังท่อน้ำดีหนาขึ้น ท่อน้ำดีจะตีบหรือแคบลง และเมื่อมีการอุดตันโดยตัวพยาธิ น้ำดีจะคั่งอยู่ภายในท่อน้ำดีส่วนปลาย ทำให้ท่อน้ำดีโป่งพองเป็นแห่ง ๆ บางแห่งจะกลายเป็นซีสต์และมีท่อน้ำดีเล็ก ๆ ใหม่ ๆ เกิดขึ้น เพื่อช่วยให้น้ำดีไหลเข้าสู่ท่อน้ำดีใหญ่ต่อไป

การอักเสบของท่อน้ำดีพบบ่อยในระยะหลัง ๆ ของโรค เนื่องจากมีเชื้อแบคทีเรียซ้ำเติม การอักเสบอาจลามไปถึงเนื้อตับทำให้เกิดตับอักเสบชนิดเป็นหนองและเกิดเป็นฝีขึ้นได้ ในรายเป็นนาน ๆ ตับจะแข็ง และในบางรายจะกลายเป็นมะเร็งของท่อน้ำดีต่อไปได้

ลักษณะทางคลินิก

ผู้ป่วยมีอาการแตกต่างกันได้มาก อาจแบ่งลักษณะอาการทางคลินิกได้เป็น 4 ประเภทคือ

1. ไม่มีอาการเลย ผู้ป่วยพวกนี้อาจจะเพิ่งเริ่มเป็นหรือมีพยาธิอยู่เป็นจำนวนน้อย ตรวจ

พบแต่ไข้พยาธิในอุจจาระผู้ป่วยเท่านั้น

2. มีอาการอย่างอ่อน ๆ ผู้ป่วยมีอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ อาหารไม่ย่อย แน่นท้อง จุกเสียด ผู้ป่วยมีความรู้สึกไม่ค่อยสบาย โดยเฉพาะบริเวณชายโครงขวาและบริเวณยอดอก ระยะนี้ผู้ป่วยยังไม่เหลืองและตับยังไม่โต

3. มีอาการรุนแรงปานกลาง ผู้ป่วยเหล่านี้มีการอักเสบของท่อน้ำดี (Cholangitis) ร่วมด้วย อาจเป็น ๆ หาย ๆ หรือเป็นติดต่อเรื่อยไป ผู้ป่วยมีอาการเบื่ออาหาร คลื่นไส้ อาเจียน มีความรู้สึกจุกเสียด แน่นท้อง ๆ บริเวณลิ้นปี่ ท้องอืด ท้องเดิน ผู้ป่วยอาจมีไข้ต่ำ ๆ เจ็บบริเวณตับและลิ้นปี่ ตับอาจโตกดเจ็บ และมีอาการเหลือง

4. มีอาการรุนแรงมาก ผู้ป่วยพวกนี้มีอาการรุนแรงมากที่สุด พบมีภาวะแทรกซ้อนต่าง ๆ เช่น ท่อน้ำดีอักเสบเป็น ๆ หาย ๆ หรือเรื้อรัง ผู้ป่วยมีไข้สูงปานกลาง เบื่ออาหาร มีอาการเหลือง ปานกลางจนกระทั่งเหลืองมาก ตับโตและกดเจ็บ ถ้าผู้ป่วยมีตับแข็ง อาจพบว่าม้ามโต พร้อมทั้งมีอาการและอาการแสดงต่าง ๆ ของแรงดันเลือดสูงในระบบพอร์ทัล (Portal Hypertension) ผู้ป่วยอาจมีมะเร็งของท่อน้ำดีร่วมด้วย ซึ่งจะยิ่งทำให้อาการของผู้ป่วยทรุดหนักลงอีก ถ้ามีการอุดตันทางเดินน้ำดีก็อาจพบว่าอุจจาระมีสีซีดได้

การวินิจฉัย

1. ภูมิลาเนาของผู้ป่วยและลักษณะทางคลินิก ถ้าผู้ป่วยมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีอาการเหลือง ตับโต ควรนึกถึงโรคพยาธิใบไม้ตับ

2. การตรวจพบไข่พยาธิในอุจจาระ เป็นการวินิจฉัยโรคที่แน่นอน แต่ในรายที่เป็นมานานจนมีการอุดตันท่อน้ำดี การหาไข่พยาธิในอุจจาระจะพบได้ยาก อาจต้องตรวจหาไข่พยาธิโดยวิธีเข้มข้น

การรักษา

1. การรักษาทั่วไป

ถ้าผู้ป่วยมีอาการไม่รุนแรงไม่ต้องรับไว้รักษาในโรงพยาบาล ควรรับไว้รักษาเฉพาะ

ผู้ป่วยที่มีอาการหนักและรุนแรง โดยการให้ผู้ป่วยได้พัก ให้อาหารอ่อนหรือย่อยง่าย มีไขมันน้อย ถ้าผู้ป่วยรับประทานไม่ได้ เพราะเบื่ออาหารหรือมีคลื่นไส้ อาเจียน ก็ให้อาหารทางหลอดเลือดดำ ส่วนอาการอื่น เช่น ท้องอืด ท้องเฟ้อ อาจให้ยาพวกช่วยย่อย ยาขับลมตามอาการนั้น ๆ

ถ้าผู้ป่วยมีอาการของท่อน้ำดีอักเสบ ก็ให้ยาพวกปฏิชีวนะ เพื่อฆ่าหรือทำลายการติดเชื้อแบคทีเรีย

2. การรักษาเฉพาะ

ยาปราซิควอนเทล (Praziquantel) ใช้ได้ผลดีในผู้ป่วยที่เป็นโรคพยาธิใบไม้ตับ ชนิดมีอาการน้อย หรือปานกลางที่ไม่มีโรคอื่นแทรกด้วย เช่น โรคตับแข็งหรือเนื้องอกร้ายในตับ ยานี้ไม่มีสี เหนียว ไม่มีกลิ่น รสขมเล็กน้อย ไม่ละลายน้ำ ละลายได้เล็กน้อยในแอลกอฮอล์ เมื่อใช้ยานี้รับประทาน ยาจะถูกดูดซึมเข้าร่างกายอย่างรวดเร็ว ให้ความเข้มข้นในร่างกายสูงสุดใน 1-2 ชั่วโมง และถูกขับออกทางปัสสาวะภายใน 24 ชั่วโมง ร้อยละ 90 ของยาจะถูกขับออกจากร่างกาย ยานี้มีฤทธิ์อำนาจทำลายตัวพยาธิใบไม้โดยตรง หลังจากให้ยานี้ได้ 1 วัน ผู้ป่วยที่ได้รับยาถ่ายจะมีพยาธิใบไม้ตับออกมาในอุจจาระเป็นจำนวนมาก ในลักษณะถูกทำลาย ขนาดยาที่ให้คือครั้งละ 25 มิลลิกรัมต่อน้ำหนักตัว 1 กิโลกรัม 3 เวลา หลังอาหารต่อวัน หรือในรายที่ให้การรักษาแบบหมู่ (Mass treatment) ก็ให้ครั้งเดียวหลังอาหารเย็นหรือก่อนนอน ในขนาด 40 มิลลิกรัมต่อน้ำหนักตัว 1 กิโลกรัม ด้วยขนาดยาดังกล่าว อัตราหายเกินกว่าร้อยละ 95

ผลแทรกซ้อนที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้ยาคือ คลื่นไส้ อาเจียน เวียนศีรษะ ปวดศีรษะ ปวดท้อง ท้องเดินเล็กน้อย ห้ามใช้ยานี้ในสตรีมีครรภ์และในระหว่างให้นมบุตรอยู่ เด็กที่มีอายุต่ำกว่า 5 ปี และผู้ที่แพ้ไข่ เนื่องจากโรคบางอย่างห้ามรับประทานยา

องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการระบาดของโรค

โรคพยาธิใบไม้ตับ พบมีอัตราติดเชื้อสูงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้เนื่องจากมีองค์ประกอบบางอย่างซึ่งเอื้ออำนวยให้โรคนี้อยู่ องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ได้แก่

1. พฤติกรรมของประชาชน

พฤติกรรมในการถ่ายอุจจาระของชาวชนบทจำนวนมาก ที่นิยมถ่ายอุจจาระตามใจชอบถึงแม้ว่าในบ้านจะมีส้วมก็ตาม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความเคยชินมาแต่ก่อนว่า การถ่ายตามใจ

ชอบ เช่น หลบเข้าพุ่มไม้หรือชายป่าข้างบ้าน หรือตามริมหนองน้ำ เย็นสบายและสะดวกดี ก็เลยทำตามที่เคยนิยม ซึ่งผลตามมาจะทำให้เชื้อปรสิตมีโอกาสร่วงกระจายไปสู่ผู้อื่น

พฤติกรรมในการกิน ความนิยมของประชาชนที่มีมาแต่ดั้งเดิม ในเรื่องการกินอาหารดิบ ๆ หรืออาหารดิบ ๆ สุก ๆ ตลอดจนของหมักดอง เช่น ปลาจ่อม ปลาจ่อม (ปลาต้ม) หรือก้อยปลา มีผลทำให้โรคพยาธิใบไม้ตับยังคงมีระบาดอยู่ในประเทศไทย

2. สภาพแวดล้อม

สภาพแวดล้อมในแหล่งติดเชื้อมีหนองน้ำ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของตัวนำกลาง เช่น หอยและปลาชนิดต่าง ๆ เป็นเหตุให้พยาธิใบไม้ตับสามารถเจริญเติบโตเพิ่มจำนวน และมีวงจรชีวิตสมบูรณ์ นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงสภาพสิ่งแวดล้อม เช่น การสร้างเขื่อน ฝายน้ำ เพื่อผลผลิตทางการเกษตร อาจทำให้อัตราการเป็นโรคยังคงมีอยู่หรือเพิ่มได้ ทั้งนี้เพราะเป็นการเพิ่มแหล่งน้ำทำให้เหมาะแก่การเจริญ และแพร่พันธุ์ของตัวนำกลาง (หอยและปลา) โดยเฉพาะในแหล่งที่มีโรคนี้อยู่แล้ว

3. สถานะภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนมากที่อยู่ในแหล่งระบาดของโรค ประกอบอาชีพกสิกรรม ส่วนใหญ่ใช้แรงงานธรรมชาติ ผลผลิตต่ำไม่เพียงพอแก่การดำรงชีพ หรือถ้าดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวย ทำให้สภาพทางเศรษฐกิจตกต่ำ เมื่อทำงานหนัก พักผ่อนไม่พอ อาหารมีคุณค่าน้อย ทำให้ร่างกายอ่อนแอ ความต้านทานต่ำ รวมทั้งการศึกษาต่ำ ทำให้มีโอกาสติดโรคพยาธิใบไม้ตับ นอกจากนั้นเมื่อป่วยเป็นโรคนี้แล้วไม่ได้รับการรักษาหรือรับรู้เรื่องอันตรายของโรคจะทำให้ไม่ไปรักษา

4. มีสัตว์กักตุนโรค

สัตว์ที่พบว่าเป็นตัวกักตุนโรคพยาธิใบไม้ตับ คือ สุนัขและแมว Wykoff และคณะ (1964) พบว่า สุนัขและแมวมีอัตราการเป็นพยาธิใบไม้ตับใกล้เคียงกับคน จากการสำรวจของ Vajrasthira (1977) รายงานว่าสุนัขที่ตรวจ พบมีอัตราการมีพยาธิชนิดนี้ร้อยละ 50 ในแมวร้อยละ 30 สุนัขส่วนมากจะเลี้ยงอยู่เกือบทุกบ้านในท้องถิ่นชนบท ปลาสดที่จับได้บางครั้งชาวบ้านจะนำมาทำเป็นอาหารส่วนที่เป็นเกล็ด หัวปลาและก้างจะโยนทิ้งให้สุนัขและแมวกิน ดังนั้นสัตว์ดังกล่าวจึงเปรียบเสมือนเป็นรังเก็บโรคเพื่อแพร่กระจายมาสู่คน

การควบคุมและป้องกัน

แม้ว่าจะมียาที่นำมาใช้ในการรักษาให้ผลดีก็ตาม การพิจารณาที่จะควบคุมโรค โดยใช้

การรักษากลุ่ม (Mass treatment) ในทางปฏิบัติอาจทำได้ยาก ทั้งนี้เพราะราคายาสูงมาก ประชาชนไม่สามารถซื้อหากินได้ หรือแม้หน่วยงานทางภาคของรัฐ ก็อาจไม่มีงบประมาณเพียงพอที่จะทำการรักษาประชากรในแหล่งติดโรคได้หมด ดังนั้นการควบคุมอาจจะต้องคำนึงถึงในด้านการให้ศึกษาโดยให้ประชาชนมีความรู้ และมีความรับรู้ในเรื่องอันตราย การติดต่อ ผลกระทบต่อสุขภาพที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่งในทางปฏิบัติต้องพยายามเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมในเรื่องการกินการถ่ายให้ถูกสุขลักษณะ พฤติกรรมและความเชื่อในการกินปลาดิบ เช่น ปลาต้ม ก้อยปลา (Keittivuti, และคณะ 1983) ปลาดิบบิบน้ำมะนาวหรือใส่เครื่องปรุงบางอย่าง ตลอดจนปลาหมักที่ไม่นานเกินไป ควรได้รับการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะเมตาเซอริคาเรียที่อยู่ในเนื้อปลาตามสภาพดังกล่าวยังมีชีวิตอยู่ ดังนั้นความเชื่อดั้งเดิมที่ว่า เมื่อนำปลามาหมัก หรือบิบน้ำมะนาวใส่ลงไปจะทำให้เชื้อตายแล้วนั้น ควรเลิกถือปฏิบัติ จากการศึกษาความอยู่รอดของเมตาเซอริคาเรียในก้อยปลา ที่เตรียมตามตำรับของชาวบ้าน พบว่า หลังจากปรุงเสร็จแล้วนาน 24 ชั่วโมง จึงจะทำให้เมตาเซอริคาเรียตายหมด (Keittivuti และคณะ, 1983) แต่จากสภาพความเป็นจริงชาวบ้านจะกินก้อยปลาหลังจากเตรียมเป็นอาหารในมือนั้น ดังนั้น วิธีที่จะกินก้อยปลาให้ปลอดภัยจากโรคพยาธิใบไม้ตับ คือการทำให้สุกเสียก่อน

การควบคุม นอกจากการให้การรักษาและให้การอบรมด้านสุขศึกษาแล้ว การปรับปรุงทางสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม การสร้างส้วมและส่งเสริมให้ประชาชนใช้ส้วม ควรกระทำควบคู่กันไป นอกจากนี้การสร้างแหล่งน้ำขึ้นมาใหม่ ควรคำนึงถึงการป้องกันมิให้มีการปนเปื้อนจากกระยะต่างๆ ของพยาธิใบไม้ตับ

การกำจัดสัตว์ที่เป็นตัวกักตุนโรค เช่น สุนัขและแมว ควรกระทำด้วย หรือมิฉะนั้นควรให้ศึกษาแก่ประชาชน ไม่ให้เลี้ยงสุนัขและแมวด้วยปลาดิบ หรือเศษปลาดิบ

พยาธิปากขอ (Hook worm)

พยาธิปากขอมีทั้งของคนและของสัตว์ ของคนมี 2 species คือ

- นิเคเตอร์ อเมริกันัส (Necator americanus)
- แอนไซโลสโตมา ดูโอดีเนล (Ancylostoma duodenale)

โรคพยาธิปากขอ หรือ Ancylostomiasis (Hookworm disease) เป็นโรคพยาธิลำไส้เล็กซึ่งมีสาเหตุมาจากนิเคเตอร์ อเมริกันัสและแอนไซโลสโตมา ดูโอดีเนล ทำให้ผู้ป่วย

เสียชีวิต และเกิดมีอาการต่าง ๆ ของโรคโลหิตจางเป็นอาการสำคัญ

เขตปรากฏโรค

มีทั่วโลกทั้งเขตร้อนและเขตเขตร้อน พยาธิปากขอทั้งสองชนิดของคนนั้นมักมีปะปนกันไป สำหรับประเทศไทยพบว่ามีชนิดนี้เคเตอร์มากกว่าชนิดแอนไซโลสโตมา โรคนี้พบได้ทั่วประเทศและพบมากที่สุดทางภาคใต้

วงจรชีวิตของพยาธิ

พยาธิปากขอตัวแก่อาศัยอยู่ในลำไส้เล็กโดยเกาะติดกับเยื่อผนังลำไส้ ดูดเลือดและน้ำเลี้ยงเนื้อเยื่อของเยื่อลำไส้

นี้เคเตอร์ตัวเมียออกไข่วันละประมาณ 6,000-20,000 ฟอง ส่วนแอนไซโลสโตมา วันละประมาณ 25,000-35,000 ฟอง ไข่ปนออกมากับอุจจาระ ถ้าอุณหภูมิและความชื้นพอเหมาะ ตัวอ่อนจะออกจากไข่ภายใน 24-48 ชั่วโมง เป็นตัวอ่อนระยะที่หนึ่งเรียกว่า ตัวอ่อนเรบิตติฟอร์ม (Rhabditiform larva) ตัวอ่อนระยะนี้ จะลอกคราบเป็นตัวอ่อนระยะที่สองภายในประมาณ 3 วัน ตัวอ่อนระยะที่สองมีลักษณะแบบเดียวกับตัวอ่อนเรบิตติฟอร์ม (ระยะที่หนึ่ง) แต่เจริญเติบโตขึ้นอีกต่อจากนั้นอีกประมาณ 3-5 วัน ก็เจริญเติบโตเป็นตัวอ่อนระยะที่สาม เรียกว่าตัวอ่อนฟิลาไรฟอร์ม (Filariform larva) ซึ่งเป็นระยะติดต่อก (Infective stage) สามารถไชทะลุผิวหนังเข้าสู่ร่างกายคนได้ เมื่อคนเดินเท้าเปล่า พยาธิตัวอ่อนนี้ก็จะไชทะลุผิวหนังผ่านตามทางน้ำเหลือง หรือกระแสเลือดเข้าสู่หัวใจ ปอด หลอดลม คอหอย หลอดอาหาร แล้วเข้าสู่กระเพาะอาหารและลำไส้เล็ก เจริญเติบโตเป็นตัวแก่ต่อไปในลำไส้เล็ก

อนึ่งถ้ากินตัวอ่อนระยะติดต่อก เช่น จากน้ำดื่มหรืออาหาร พยาธิอาจไชเข้าเยื่อในปาก และเข้ากระแสเลือดได้เช่นกัน

ระบาดวิทยา

โรคนี้พบบ่อยเกือบทุกประเทศในเขตร้อนและกึ่งเขตร้อน (Subtropic) แอนไซโลสโต

มา ตูโอตีเนล พบมากแถบยุโรปใต้ แอฟริกาเหนือ ภาคเหนือของอินเดีย จีนและญี่ปุ่น ส่วน
 นิเคเตอร์ อเมริกานัส พบบริเวณแอฟริกากลางและใต้ ภาคใต้ของสหรัฐอเมริกา อเมริกากลาง
 อเมริกาใต้ หมู่เกาะอินเดียตะวันตก ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พม่า ไทย มาเลเซีย อินโด
 นีเซียและฟิลิปปินส์ สามารถพบพยาธิปากขอได้ทั้งสองชนิด สำหรับประเทศไทยพบว่าส่วนใหญ่เป็น
 นิเคเตอร์พบได้ทั่วประเทศ และพบมากที่สุดทางภาคใต้ซึ่งอากาศชุ่มชื้นตลอดปี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 ในสวนยางพารา

พยาธิกำเนิดและพยาธิวิทยา

พยาธิตัวอ่อนระยะติดต่อก อาจเข้าสู่ร่างกายได้โดยการไชเข้าทางผิวหนัง โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่ง เมื่อคนเดินเท้าเปล่าย่างลงในดินที่ชื้นแฉะ พยาธิตัวอ่อนจะไชผ่านเนื้ออ่อน ๆ เช่น ง่าม
 นิ้วเท้า แต่อย่างไรก็ดีเป็นที่ทราบกันมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2433 แล้วว่าพยาธิตัวอ่อนอาจเข้าสู่ร่างกาย
 ได้โดยทางปากอีกทางหนึ่ง ถ้ากินตัวอ่อนระยะติดต่อกเข้าไป พยาธิอาจไชเข้าเยื่อทางเดินอาหาร
 และเข้าสู่กระแสเลือดได้เช่นกัน นิเคเตอร์ชอบที่จะไชเข้าทางผิวหนัง ในขณะที่แอนโซโลสโตมา
 ชอบที่จะเข้าทางปาก

จากนั้นพยาธิตัวอ่อนก็จะผ่านกระแสเลือดสู่หัวใจ ปอด หลอดลม คอหอย แล้วเคลื่อนลงไปสู่
 กระเพาะอาหารผ่านไปเติบโตที่ลำไส้เล็กส่วนต้น และลำไส้เล็กส่วนกลาง ตัวอ่อนจะใช้เวลา
 ประมาณ 3 - 5 สัปดาห์ ในลำไส้เล็กเพื่อเจริญเป็นตัวแก่และออกไข่มากับอุจจาระ

พยาธิปากขอตัวแก่จะอยู่ในลำไส้เล็กส่วนต้น ส่วนที่เลเยรูเปิดของท่อน้ำดี (ampulla of
 Vater) และในลำไส้เล็กส่วนกลางตอนต้น มันจะใช้ปากงับเยื่อผนังลำไส้ไว้เพื่อดูดเลือด และ
 intestinal fluid อาหารหลักของพยาธิ ได้แก่สารละลายโปรตีนในเลือดไม่ใช่ตัวเม็ดเลือด
 แดงเอง เชื่อว่าตัวที่กระตุ้นให้พยาธิติดต่อกันไปคือ โกลบูลินที่มีน้ำหนักโมเลกุลสูง อาการของ
 โรคเกิดเนื่องจากเสียเหล็กและแอลบูมิน พยาธิแต่ละตัวจะดูดเลือดประมาณ 0.03-0.5 มิลลิลิตร
 /คน/วัน

ลักษณะทางคลินิก

อาการและอาการแสดงอาจแบ่งออกได้เป็น 2 ระยะ คือ อาการที่เกิดจากตัวอ่อน และ

อาการที่เกิดจากตัวแกในลำไส้

1. อาการที่เกิดจากการเดินทางของตัวอ่อน

ผิวหนังตรงตำแหน่งที่พยาธิตัวอ่อนไชเข้าร่างกาย อาจมีการเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดอาการที่เรียกว่า "Ground itch" อันประกอบด้วยอาการคันมาก บวม แดง ต่อมาเปลี่ยนเป็นตุ่มใส อาการเหล่านี้โดยปกติจะทุเลาและหายไปภายในสองสัปดาห์ ถ้าหากไม่มีการติดเชื้อซ้ำ

เมื่อพยาธิตัวอ่อนเดินทางผ่านปอด อาจทำให้เกิดอาการไอ หลอดลมหรือเนื้อปอดอักเสบ ในบางครั้งอาจมีเสมหะเป็นเลือดได้ แต่อาการเหล่านี้มักไม่พบโดยทั่วไป หรือแม้จะมีอาการปรากฏก็เพียงเล็กน้อย นอกจากนี้ในรายที่ได้รับพยาธิตัวอ่อนเข้าไปเป็นจำนวนมาก และเป็นครั้งแรกในชีวิตเท่านั้น

2. อาการที่เกิดจากพยาธิตัวแก่

2.1 ชีต เป็นอาการที่สำคัญที่สุดที่เกิดจากพยาธิตัวแกในลำไส้ อาการชีตนี้อาจพบแตกต่างกันออกไปได้ตั้งแต่ชีตเพียงเล็กน้อยหรืออาจมากจนกระทั่งเป็นสาเหตุของหัวใจวายได้ การชีตนี้จะทำให้เกิดอาการร่วมคือ อ่อนเพลีย เหนื่อยง่าย ใจสั่น หูอื้อ สมอ่งเจ๋อและเป็นลมหน้ามืดได้ง่าย ผิวหนังและเยื่อเมือกจะมีสีชีต สมรรถภาพของการทำงานก็จะด้อยลงด้วย

ผู้ป่วยจะมีอาการมากหรือน้อยก็ขึ้นกับปัจจัยหลายประการ ได้แก่จำนวนของพยาธิในลำไส้ ถ้ามีพยาธิจำนวนมากโอกาสชีตก็จะมากตามไปด้วยชนิดของพยาธิก็เช่นกัน ถ้าเป็นแอนโซโลสโตมาตัวใหญ่กว่าจะดูดเลือดมากกว่านี้เคเตอร์ประมาณ 5 เท่า

2.2 บวม นอกจากชีตแล้วอาการบวมนี้ ของร่างกายที่บริเวณหน้าและตาม Serous Cavity ต่าง ๆ อาจพบได้ในโรคพยาธิปากขอ ลักษณะคล้ายคลึงกับที่พบใน Nephrotic syndrome ผู้ป่วยจะมีหน้าบวม ๆ ขาบวม กตบุม อาการบวมนี้เกิดจากร่างกายมีระดับโปรตีนในเลือดต่ำ

2.3 อาการทางท้อง ผู้ป่วยอาจรู้สึกไม่สบาย เบื่ออาหาร อาจมีอาการจุกเสียดปวดท้อง ตั้งแต่เล็กน้อย ๆ พอรำคาญ แน่นท้อง ท้องอืด จนถึงปวดแสบท้องเหมือนมีแผลในกระเพาะอาหาร อาการเหล่านี้จะพบรุนแรงและชัดเจนในผู้ป่วยที่เป็นใหม่ ๆ และมีพยาธิจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวยุโรปหรืออเมริกันที่ไม่คุ้นเคยกับพยาธิชนิดนี้มาก่อน ในบางรายอาจมีอาการท้องเดินได้

ในรายที่มีพยาธิเป็นจำนวนมาก ผู้ป่วยอาจมาพบแพทย์ด้วยอาการสำคัญว่าอ่อนเพลีย ใจสั่น เหนื่อยง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งออกแรงทำงานไม่ค่อยไหว อาจมีอาการบวมที่เท้าร่วมด้วย บางรายที่เป็นมากอาจมาด้วยอาการหอบจากหัวใจล้มเหลวได้

การวินิจฉัย

การตรวจพบไข่พยาธิปากขอในอุจจาระเป็นการวินิจฉัยที่แน่นอน ไม่ควรตรวจอุจจาระที่ทิ้งไว้ข้ามวัน เพราะถ้าทิ้งอุจจาระไว้เกิน 24 ชั่วโมงแล้ว ตัวอ่อนจะฟักตัวออกมา

การรักษา

1. การรักษาทั่วไป ถ้าผู้ป่วยชืดควรบำรุงผู้ป่วยโดยให้สารเหล็ก เช่น ให้เฟอร์รัสซัลเฟต (Ferrous sulphate) 200-400 มิลลิกรัม รับประทานวันละ 3 เวลา และควรให้ต่อไปอีกประมาณ 3 เดือน หลังจากที่ยาโมโคโลบินสู่ระดับปกติแล้ว

2. การถ่ายพยาธิ

2.1 มะเกลือ (Diospillos moris) ใช้ 1 ผลต่ออายุ 1 ปี อย่างมากที่สุดไม่เกิน 25 ผล ตำคั้นน้ำ ใช้ น้ำที่คั้นได้ผสมกับหัวกะทิให้รับประทานตอนเช้ามีด

2.2 คอมแบนตริน (Combantrin) ชนิดเม็ด ขนาดเม็ดละ 125 มิลลิกรัมและชนิดน้ำ (Suspension) ขนาด 50 มิลลิกรัมต่อมิลลิลิตร ขนาดยาที่ใช้สำหรับ แอนไซโลสโตมา ตูโอดีเนล 10-20 มิลลิกรัมต่อน้ำหนักตัวหนึ่งกิโลกรัม ให้ครั้งเดียว มีอัตราตายสูงถึงร้อยละ 90 ส่วนนี้เคเตอร์ อเมริกานัสให้ขนาด 20 มิลลิกรัมต่อน้ำหนักตัวหนึ่งกิโลกรัม วันละครั้ง เป็นเวลา 2 วัน จะได้ผลดีกว่าให้ครั้งเดียว

ผลแทรกซ้อนของการใช้ยานี้เป็นต้นว่า ปวดศีรษะ วิงเวียน คลื่นไส้ อาเจียน ปวดท้อง และท้องเดิน พบได้น้อยมาก

2.3 มีเบนดาโซล, ฟูกาคาร์ (Mebendazole, Fugacar) ขนาดเม็ดละ 100 มิลลิกรัม ให้ครั้งละ 1 เม็ด เข้า-เย็น เป็นเวลา 3 วัน เคี้ยวแล้วกลืน หรือจะกลืนทั้งเม็ดก็ได้ อัตราตายสูง ร้อยละ 90 ยานี้รับประทานง่าย และไม่มีผลแทรกซ้อนจากการใช้ยานี้เลย

2.4 เตตราคลอเอทิลีน (Tetrachlorethylene) เป็นยาถ่ายพยาธิที่ได้ผลดี สำหรับพยาธิปากขอชนิดนี้เคเตอร์ อเมริกานัส ส่วนชนิดแอนไซโลสโตมา ตูโอดีเนล ควรเลือกใช้ยาชนิดอื่นแทนจะได้ผลดีกว่า ขนาดที่ใช้ 0.1 มิลลิลิตร ต่อน้ำหนักตัวหนึ่งกิโลกรัม และไม่ควรใช้เกิน 4 มิลลิลิตร ให้ครั้งเดียว ยานี้มีบรรจุในแคปซูล แคปซูลละ 1 มิลลิลิตร ให้รับประทานในตอนเช้า มีด ก่อนอาหารและอีก 2 ชั่วโมงต่อมาจึงให้ยาถ่าย

ผลแทรกซ้อนของการใช้ยาที่อาจพบได้มีปวดท้องแบบโคลิก คลื่นไส้ และอาเจียน อาการทางระบบประสาท พบว่ามีปวดศีรษะ วิงเวียน มีความรู้สึกคล้ายคนเมาเหล้า ส่วนอาการหมดสติ และเป็นลมฟูบ (Collapse) ถึงกับตายก็เคยมีรายงาน แต่น้อยมาก

2.5 ไตอะเบนดาโซล, มินติโซล (Thiabendazole, Mintezol) ขนาดยา 25 มิลลิกรัมต่อน้ำหนักตัวหนึ่งกิโลกรัม ให้หลังอาหาร เข้าและเย็น เป็นเวลา 2-3 วันติดกัน

2.6 ดีคาร์สิส (Decaris) ขนาดยา 2.5 มิลลิกรัมต่อน้ำหนักตัวหนึ่งกิโลกรัม หรือ 150 มิลลิกรัมต่อวันสำหรับผู้ใหญ่เป็นเวลา 2-3 วัน ยานี้ได้ผลสำหรับรักษานีเคเตอร์ อเมริกานัส ดีกว่าในรายแอนไซโลสโตมา ตูโอติเนล

การแพร่กระจายของโรคพยาธิปากขอในประเทศไทย

ประเทศไทยเป็นประเทศกสิกรรม และตั้งอยู่ในเขตร้อน อุณหภูมิและความชื้นเหมาะสมมาก สำหรับการเจริญเติบโตของพยาธิปากขอ คนที่อยู่ตามริอากสวนไร่นาได้รับการศึกษาน้อย มักถ่ายอุจจาระตามพื้นดินตามพุ่มไม้และไม้ยืนมสวมรองเท้าจึง เป็นโรคนี้กันมาก จากการศึกษาสำรวจของแพทย์หญิงสุวัชร วัชรเสถียรและศาสตราจารย์นายแพทย์จำลอง ทะรินสุต เมื่อ พ.ศ. 2494 - 2499 พบว่าภาคใต้เป็นมากที่สุด ทั้งนี้เพราะอากาศชุ่มชื้น อุณหภูมิพอเหมาะไม่เปลี่ยนแปลงมาก พื้นดินในสวนยางและสวนผลไม้มิมีความร่วนและชื้นแฉะตลอดปี คนที่มีอาชีพทำสวนยางลุกขึ้นในตอนเช้ามีตเดินเท้าเปล่าไปกรีดยางจากต้นยาง เมื่อจะถ่ายอุจจาระก็ถ่ายตามพื้นดิน ตามสมุมพุ่มไม้ เพราะฉะนั้นจึงพบโรคพยาธินี้สูงกว่าภาคอื่น ซึ่งอุณหภูมิและความชื้นเหมาะเฉพาะในตอนฤดูฝนเท่านั้น

การป้องกัน

1. กำจัดอุจจาระให้ถูกวิธี เพื่อไม่ให้ไชพยาธิปากขอได้มีโอกาสเจริญเติบโตเป็นตัวอ่อนบนพื้นดิน
2. ให้การศึกษาถึงอันตรายที่เกิดจากโรคพยาธินี้ พร้อมทั้งวิธีติดโรคและแพร่โรค การถ่ายอุจจาระลงในส้วม ไม่ถ่ายตามพื้นดิน การรักษาสุขลักษณะ เป็นต้นว่าไม่เดินเท้าเปล่า
3. ให้ยาถ่ายพยาธิแก่คนที่ เป็นโรค และแนะนำเรื่องอาหาร โดยเฉพาะอาหารที่มีธาตุ

เหล็ก หรือให้สารเหล็กแก่ประชาชนที่อาศัยอยู่ในแหล่งที่มีโรคนี้

พยาธิตืดหมู (Pork tape worm)

โรคพยาธิตืดหมู (Taeniasis solium, Pork tapeworm infection หรือ Taenia solium infection) เป็นโรคพยาธิที่เกิดจากพยาธิตืดหมู ทั้งนี้เพราะหมูเป็นโฮสต์กลาง (Intermediate host) ตัวสำคัญที่มีระยะติดต่ออันตรายของพยาธินี้ พยาธิตืดหมูทำให้เกิดโรคในคนได้ 2 อย่าง อย่างที่หนึ่งได้แก่ การที่มีตัวแก่ของพยาธิตืดหมูเข้าไปอาศัยอยู่ในลำไส้ โดยที่คนเป็นโฮสต์เฉพาะ (Definitive host) อย่างที่สองได้แก่ การที่มีพยาธิตัวอ่อนเข้าไปฝังตัว และมีถุงหุ้มรอบเป็นซีสต์ในเนื้อเยื่อของคน เรียกว่าซีสติเซอร์คัส เซลลูโลเซ (Cysticercus Cellulosae) ในกรณีนี้คนเป็นโฮสต์กลาง

เขตปรากฏโรค

พบได้ทั่วโลกและพบได้บ่อยในกลุ่มคนที่นิยมกินหมูดิบ หรือสุก ๆ ดิบ ๆ พวกยิวหรือคนที่นับถือศาสนาอิสลามไม่นิยมรับประทานหมู จึงพบเป็นโรคนี้ได้น้อย

สำหรับประเทศไทยโรคพยาธิตืดหมูพบได้น้อยกว่าโรคพยาธิตืดวัวมาก แต่พยาธิทั้งสองชนิดนี้ก็พบได้บ่อยกว่าพยาธิตัวตืดชนิดอื่น และปรากฏว่าโรคพยาธินี้พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากกว่าภาคอื่น คงเป็นเพราะคนในภาคนี้ชอบรับประทานอาหารดิบ ๆ สุก ๆ เช่น ลาบเนื้อ ลาบหมู หมูหันหรือยำเนื้อ ปลาเนื้อ เป็นต้น

วงจรชีวิตของพยาธิ

พยาธิตัวแก่อาศัยอยู่ในลำไส้เล็กของคน ปล้องแก่ของพยาธิจะหลุดปนออกมากับอุจจาระ หรือไหลออกมาทางทวารหนัก ในแต่ละปล้องมีไข่ประมาณ 1,000 ฟอง เมื่อปล้องแตกไข่จะกระจายบนพื้นดินหรือหญ้า ถ้าปล้องแตกในลำไส้ใหญ่ ไข่จะปนออกมากับอุจจาระได้ ภายในไข่มีตัวอ่อนระยะติดต่อ เรียกว่า Oncosphere เมื่อหมูหรือวัวกินไข่พยาธิหรือปล้องแก่ของพยาธิเข้าไปพยาธิตัวอ่อน (Oncosphere) จะออกจากไข่แล้วไชทะลุผนังลำไส้เข้าสู่กระแสเลือดไปยัง

กล้ามเนื้อทั้งร่างกายของหมูหรือวัวโดยจะมีถุงหุ้มรอบขนาดประมาณ 0.5x0.8 ซม. ภายในมีน้ำใสลักษณะคล้ายเม็ดสาคร เราจะเรียกว่าหมูสาคร (*Cysticercus cellulosae*) และเนื้อสาคร (*Cysticercus bovis*) ภายในถุงนั้นคือพยาธิตัวอ่อนระยะ *Cysticercus* ซึ่งเป็นระยะติดต่อลูกคน ถ้าคนกินเลือดหมูหรือเนื้อวัวสุก ๆ ดิบ ๆ พยาธิตัวอ่อน (*Cysticercus*) จะออกจากถุงเจริญไปเป็นตัวแก่โดยใช้หัว (Scolex) เกาะติดอยู่กับผนังลำไส้เล็ก ถ้าคนกินไข่พยาธิตัวติดหมูโดยบังเอิญ เช่น กินผักสดที่ใช้อุจจาระเป็นปุ๋ย และมีไข่พยาธิติดหมูปนเปื้อนอยู่ พยาธิตัวอ่อน (*Oncosphere*) จะออกมาจากไข่ แล้วไซหะลุน้ำลำไส้เข้าสู่กระแสเลือดกระจายไปสู่อวัยวะต่าง ๆ ทั่วร่างกาย ตัวอ่อนจะเจริญและมีถุงหุ้มเป็น *Cysticercus cellulosae* เช่นเดียวกับที่เกิดในหมู ครั้งแรกจะเป็นถุงน้ำ ต่อมาจะเกิดพังผืดหุ้มรอบถุง นานเข้าจะมีหินปูนมาจับเห็นได้ในเอกซเรย์เป็น Calcified cyst ขนาด 0.5-2.5 ซม. ทั่วร่างกาย การเกิดโรคที่มีถุง *Cysticercus cellulosae* ในคนนี้เรียกว่า *Cysticercosis* พบได้แต่เฉพาะในสัตว์หมูก่อนนั้น ยังไม่เคยมีรายงานว่าเกิดจากสัตว์เลย

การเกิดโรค *Cysticercosis* อาจเกิดได้อีกวิธีหนึ่ง โดยคนที่มีพยาธิติดหมูในลำไส้อยู่ก่อน แล้วเกิดอาการขับถ่ายเปลี่ยนแปลงของพยาธิขึ้นมาถึงกระเพาะอาหาร น้ำย่อยในกระเพาะจะย่อยเปลี่ยนแปลงของพยาธิติดหมู ทำให้ไซหะกระจายออกมาและพยาธิตัวอ่อน (*Oncosphere*) จะไซหะลุน้ำลำไส้ได้เช่นเดียวกับการกินไข่พยาธิติดหมู การติดโรคเช่นนี้เรียกว่า *autoinfection* ซึ่งมีความสำคัญมากโดยเฉพาะการเตรียมผู้ป่วยก่อนให้ยาถ่ายพยาธิ ถ้าหากเกิดการอาเจียนแล้วจะทำให้เกิด *Cysticercosis* ตามมาได้ การเกิด *Autoinfection* อาจเกิดขึ้นในคนที่มีพยาธิอยู่ในลำไส้ และไม่ระมัดระวังในเรื่องความสะอาด ไข่พยาธิอาจติดกับมือแล้วบังเอิญกินเข้าไปได้เช่นกัน

ระยะเวลาตั้งแต่หมูหรือวัวกินไข่ที่มีพยาธิตัวอ่อน (*Oncosphere*) เข้าไปจนเจริญเป็นเม็ดสาครซึ่งเป็นระยะติดต่อกับคน (*Cysticercus*) ในเนื้อหมูหรือเนื้อวัว ใช้เวลาประมาณ 2 เดือน ส่วนระยะเวลาตั้งแต่คนกินหมูสาคร หรือเนื้อสาคร ซึ่งมีพยาธิตัวอ่อนระยะติดต่อกันเกิดเป็นตัวแก่ในลำไส้ ใช้เวลา 3 เดือน พยาธิตัวแก่มีชีวิตในคนนานถึง 20-25 ปี และอาจมีความยาวถึง 7-12 เมตรได้

ลักษณะทางคลินิกและพยาธิกำเนิด

ลักษณะทางคลินิกที่เกิดขึ้นเนื่องจากมีตัวแก่ของพยาธิตีตหมูในลำไส้คน โดยทั่วไปมักไม่ทำให้เกิดอาการรุนแรงแต่อย่างใด มีผู้อธิบายว่า โรคจากพยาธินี้เกิดจากการถูกแย่งอาหาร หรือระคายเคือง (Irritation) จากสารเป็นพิษของพยาธิเอง อาการต่าง ๆ ที่พบได้ก็มี น้ำหนักลด ผอมลง ซาดอาหารต่างๆ ที่รับประทานอาหารได้มาก หิวบ่อย บางรายอาจมีปวดท้อง ท้องอืด คลื่นไส้ อาเจียนหรืออุจจาระบ่อยได้ ส่วนอาการอุจจาระในลำไส้ที่เกิดจากพยาธิรวมตัวเป็นก้อนหรือหัวพยาธิไซทะเลลู่ลำไส้ทำให้เกิดเยื่อช่องท้องอักเสบนั้นพบได้น้อยมาก

อาการอื่น ๆ ที่มีเกี่ยวกับระบบประสาทเป็นต้นว่า วิงเวียน กระสับกระส่าย นอนไม่หลับ สำหรับผู้ป่วยที่เป็นโรคประสาทหรือประสาทไม่ค่อยดีอยู่แล้ว อาจทำให้มีอาการมากขึ้น ผู้ป่วยบางรายอาจมีอาการแพ้ทำให้มีอาการคันหรือเป็นลมพิษ

การวินิจฉัย

1. การตรวจพบไข่พยาธิ ไข่ของพยาธิตีตหมูและตีตวัวมีลักษณะเหมือนกันมาก เพราะฉะนั้นการแยกชนิดจึงแนะนำให้ตรวจปล้องของพยาธิ
2. พบปล้องของพยาธิหลุดปนมากับอุจจาระ

การรักษา

ยาถ่ายพยาธิที่ใช้ได้ผลคือ

1. นิโคลซามายด์, โยเมซาน (Niclosamide, Yomesan) มีฤทธิ์ฆ่าพยาธิตัวตืด ยาทำเป็นเม็ดขนาดเม็ดละ 0.5 กรัม ขนาดยาที่ใช้ 2 กรัม (4 เม็ด) เคี้ยวให้ละเอียดก่อนกลืน อาจใช้ยาถ่าย เช่น ดีเกลืออิ่มตัว (Saturated magnesium sulphate) 30 มิลลิลิตร หลังรับประทานยาถ่ายพยาธิแล้ว 2 ชั่วโมง หรือจะไม่ให้ยาถ่ายก็ได้ เมื่อให้ยาถ่ายพบว่าพยาธิจะถูกขับออกมา แต่ถ้าไม่ให้ยาถ่ายเพื่อขับพยาธิที่ตายออกมา พยาธิที่ตายแล้วจะถูกย่อยละลายไป

2. มีเบนดาโซล, ฟูกาคาร์ (Mebendazole, Fugacar) เป็นยาเม็ดขนาดเม็ดละ 100 มิลลิกรัม ขนาดยาที่ให้มีการทดลองใช้กันหลายขนาด แต่ที่ได้ผลดีในการรักษาคืออัตราหายสูง

ถึงร้อยละ 90 ใช้ขนาด 200 มิลลิกรัม ให้เข้าและเย็นติดต่อกันนาน 4 วัน โดยเคี้ยวหรือกลืนก็ได้ มีผู้ทดลองใช้ยานี้ขนาด 200 มิลลิกรัม ให้เข้าและเย็นติดต่อกันนาน 3 วัน พบว่าผลของการรักษามีอัตราหายสูงเพียงร้อยละ 80 เท่านั้น

3. ไดคลอโรเฟน, แอนติเฟน (Dichlorophen, Antiphen) ยาทำเป็นเม็ด ขนาดเม็ดละ 0.5 กรัม ขนาดยาในผู้ใหญ่ให้ 6 กรัม ครั้งเดียวก่อนอาหารเช้า มีแพทย์บางคนให้ยา 2 วันติดกัน ยานี้มีฤทธิ์ฆ่าพยาธิตัวดีเช่นเดียวกับนิโคลซามายด์ ถ้าไม่ให้ยาถ่ายขับพยาธิออกมา พยาธิก็จะถูกย่อยละลายไป ยานี้มีฤทธิ์เป็นยาระบายอ่อน ๆ อีกอย่างหนึ่ง ดังนั้น ผู้ป่วยจะมีการถ่ายท้องอุจจาระเหลว ๆ 2-3 ครั้ง

ผลแทรกซ้อนของยานี้มีคลื่นไส้ ปวดท้องแบบโคลิค ท้องเดิน และอาจทำให้เกิดไข้ได้ จึงไม่ควรใช้ในผู้ป่วยที่เป็นโรคตับ

4. ปวกทาด เป็นสมุนไพรของไทยทำมาจากเปลือกไม้ มีมากทางภาคเหนือของประเทศไทย สมัยนี้ใช้กันน้อยเพราะมียาอื่นมาแทน ขนาด 5 กรัม ละลายในน้ำเย็นให้รับประทานตอนเช้า มืด สองชั่วโมงต่อมาจึงให้รับประทานยาถ่าย

สรุป การใช้ยาถ่ายพยาธิตัวดีดังกล่าวแล้ว มีข้อควรระวังก็คือการเกิดซิสติคเซอ-โคสิส (Cysticercosis) ของพยาธิตืดหมู ส่วนพยาธิตืดวัวไม่มีปัญหาแต่อย่างใด เพราะซิสติเซอร์คัส โบวิส (Cysticercus bovis) ยังไม่เคยปรากฏในคน

พยาธิตืดวัว (Beef tapeworm)

โรคพยาธิตืดวัว (Taeniasis saginata, Beef tapeworm infection หรือ Taenia saginata infection) เป็นโรคพยาธิที่เกิดจากพยาธิตืดวัว ทั้งนี้เพราะวัวควายเป็นโฮสต์กลางที่สำคัญ (สัตว์อื่นก็เป็นได้บ้างแต่น้อย) ซึ่งมีระยะติดต่อของพยาธินี้ พยาธิตืดวัวทำให้เกิดโรคในคนก็โดยที่มีตัวแก่ของพยาธินี้เข้าไปอาศัยในลำไส้คน และยังไม่ปรากฏว่ามีพยาธิตัวอ่อนเข้าไปฝังตัวและมีถุงหุ้มรอบเป็นซิสต์ในเนื้อเยื่อของคน อันนี้เป็นข้อที่แตกต่างระหว่างพยาธิตืดวัวกับตืดหมู ในการที่จะทำให้เกิดโรคได้ในคน

เขตปรากฏโรค

พบได้ทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกลุ่มคนที่ชอบรับประทานเนื้อวัวเนื้อควายดิบ หรือ สุก ๆ ดิบ ๆ จะพบพยาธินี้มาก

ในประเทศไทย โรคพยาธิตืดวัวพบได้บ่อยกว่า โรคพยาธิตืดหมู และพบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากกว่าภาคอื่น ๆ เหตุผลก็เช่นเดียวกันกับที่ได้กล่าวไว้แล้วในเรื่องพยาธิตืดหมู

วงจรชีวิตของพยาธิ

วงจรชีวิตของพยาธิตืดวัวดำเนินไปเช่นเดียวกันกับพยาธิตืดหมู ดังได้กล่าวไว้แล้ว มีข้อแตกต่างกันบ้างก็เพียงเล็กน้อยคือ พยาธิตืดวัวมีวัวควายเป็นโฮสต์กลาง และชีสต์ในเนื้อวัวควาย เรียกว่า ชีตติเซอร์คัส โบวิส คนจะต้องรับประทานเนื้อวัวควายดิบหรือสุก ๆ ดิบ ๆ ที่มีชีสต์เหล่านี้ จึงจะเป็นโรค

ลักษณะทางคลินิกและพยาธิกำเนิด

อาการและอาการแสดงตลอดถึงพยาธิกำเนิดที่เกิดขึ้น ในผู้ป่วยที่เป็น โรคพยาธิตืดวัว โดยที่มีตัวแก่อาศัยอยู่ในลำไส้เล็กคล้ายคลึงกับ โรคพยาธิตืดหมู ดังได้กล่าวไว้แล้วทุกประการ

มีรายงานว่าเคยพบผู้ป่วยหลายรายที่มีอาการแบบ ไล้ตั้งอักเสบเฉียบพลัน เนื่องจากมีการอุดตันของ ไล้ตั้ง โดยปล้องพยาธิตัวโต แล้วต่อมาเกิดการติดเชื้อแบคทีเรียซ้ำเติม

ส่วนชีตติเซอร์คัส โบวิสในคนยังไม่เคยปรากฏ

การวินิจฉัย

เช่นเดียวกับโรคพยาธิตืดหมู

การรักษา

ยาถ่ายพยาธิตลอดถึงวิธีการใช้ยาเหมือนกับในโรคพยาธิตืดหมูทุกประการ

องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้โรค Taeniasis และ Cysticercosis มีอยู่

โรคพยาธิตืดหมู และตืดวัวที่พบอยู่ในประเทศไทย

1. อุปนิสัยในการกินอาหารของคนซึ่งยังนิยมกินเนื้อสัตว์ดิบ ๆ สุก ๆ หรือดิบ เช่น ลาบ น้ำตก เนื้อและหมูบึ่งไม่สุก โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่พบมีอัตราการเกิดโรคพยาธิตืดทั้งสองนี้มาก
2. การสุขาภิบาลการสิ่งแวดล้อมไม่ดีพอ ซึ่งรวมถึงไม่มีส้วม ประชาชนไม่ใช้ส้วม เนื่องจากความไม่สะดวก เมื่อต้องออกไปทำงานในท้องนาในตอนเช้าตรู่ จึงต้องไปถ่ายไว้ตามทุ่งนา ตามสวน และความเคยชินกับการไม่ได้ใช้ส้วม ทำให้ไข่พยาธิตืดนี้ปะปนอยู่ในท้องทุ่งหญ้าที่วัวควาย หรือสุกรมากิน จะเห็นว่าคนอินเดียไม่ค่อยเป็นพยาธิตืดวัวและคนมุสลิมไม่เป็นพยาธิตืดหมู และ Cysticercosis ด้วย
3. การเลี้ยงสุกรปล่อยให้หากินเอง เมื่อคนที่มีพยาธินี้ออกมาท้อจจะระไปถ่ายไว้ สุกรมากิน จึงได้รับการติดโรคเป็นพยาธิเม็ดสาครในสุกร และในวัวควายเกิดเช่นเดียวกันได้ แต่ในคนไทยส่วนมากนับถือศาสนาพุทธไม่เลือกอาหารเนื้อสัตว์ จึงเป็นพยาธิตืดทั้งสองชนิด

การควบคุมและป้องกัน

การควบคุมและป้องกันโรคพยาธิตืดหมูและตืดวัว (Taeniasis และ Cysticercosis) จะต้องทำเป็นโครงการใหญ่ ครอบคลุมประชากรทั้งหมดในแหล่งที่มีโรคระบาด ซึ่งจะต้องประกอบด้วยมาตรการ ดังนี้ คือ

1. ทำการสำรวจผู้ป่วยโรคพยาธิตืดทั้งสองชนิด ทหาระยะตัวแก่ แล้วให้การรักษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ป่วยด้วยพยาธิตืดหมู จะต้องให้การรักษาทันที เพื่อป้องกันการเกิด Auto infection ซึ่งจะทำให้เกิด Cysticercosis ตามมาได้
2. ให้สุขศึกษาแก่ประชาชนในเขตที่มีโรคเกี่ยวกับการติดต่อ การควบคุมและป้องกันการติดโรคพยาธิ
3. โรงฆ่าสัตว์ควรได้ทำการตรวจซาก สุกร และโค กระบือ สม่่าเสมอ และเมื่อพบว่า มีพยาธิต้องทำลายทิ้งโดยใช้ความเย็น -20 องศาเซลเซียส นาน 10 วัน จะทำให้พยาธิเม็ดสาครในเนื้อสุกร และโค กระบือ ตายหมด

4. แนะนำให้ประชาชนเลี้ยงสุกรขังคอก ถึงแม้จะเลี้ยงจำนวนน้อยก็ตาม โคกระบือก็ควรปล่อยเลี้ยงในทุ่งหญ้าที่ไม่มีอุจจาระของคนไปถึงได้

5. การถ่ายอุจจาระของประชาชน ต้องถ่ายลงส้วมที่ถูกหลักสุขาภิบาลและอย่าใช้อุจจาระเป็นปุ๋ย ถ้าจะใช้ต้องหมักทิ้งไว้อย่างน้อยหนึ่งเดือน ไข่พยาธิต่าง ๆ จะไม่สามารถเจริญต่อไปได้อีก

6. เนื้อสุกร และโค กระบือ ต้องปรุงให้สุก ไม่รับประทานดิบ ๆ สุก ๆ หรือดิบ ๆ ในแฮมพยาธิเม็ดสาครในเนื้อหมูอยู่ได้ 12-18 ชั่วโมง ภายหลังการทำแล้วมีอุณหภูมิห้อง (27-30 °C) แต่ถ้าเก็บแฮมไว้ในตู้เย็นที่ 4 °C พยาธิเม็ดสาครจะตายหมดใน 96 ชั่วโมง ดังนั้นแฮมที่ทำเสร็จแล้วถ้าเก็บไว้ในอุณหภูมิห้อง ต้องใช้เวลาไม่น้อยกว่า 2 วัน จึงจะปลอดภัย และสาเหตุการตายเกิดจากเกลือแกงที่ใช้ทำแฮม ซึ่งทำให้ตัวอ่อนพยาธิตายในเวลาใกล้เคียงกันกับส่วนประกอบของแฮมทุกชนิดรวมกัน ส่วนกระเทียมอย่างเดียวกับอุณหภูมิห้อง จะไปหยุดยั้งการเจริญของแบคทีเรีย ทำให้ตัวอ่อนพยาธิมีชีวิตอยู่ได้ถึง 96 ชั่วโมง (พิมพ์ศรี โตคติเทนท์ และคณะ, 2525) ถ้าใช้ความร้อนในการปรุงเนื้อ

ปัจจัยส่งเสริมให้มีการติดเชื้อโรคทอนพยาธิ __ ได้แก่

- บริโภคเนื้อ
- การใช้รองเท้า
- การมีและใช้ส้วมที่ถูกหลักสุขาภิบาล

บริโภคนิสัย

องค์การอนามัยโลก (WHO , 1972) ได้ให้คำจำกัดความของบริโภคนิสัยไว้ว่า หมายถึง การปฏิบัติในการรับประทานอาหาร ได้แก่ ชนิดของอาหารที่รับประทาน การรับประทานหรือไม่รับประทาน วิธีการรับประทาน จำนวนมือที่รับประทานและอุปกรณ์ที่ใช้ รวมทั้งสุขนิสัยก่อนการรับประทานและขณะรับประทานด้วย

อารี วัลยะเสวี (1981:34) ได้ให้ความหมายของบริโภคนิสัยไว้ว่า "บริโภคนิสัย คือ ลักษณะหรือการกระทำอันซ้ำซาก ซึ่งบุคคลใดบุคคลหนึ่งทำด้วยความเต็มใจ เพื่อให้การกินอาหารของเขาบรรลุถึงความประสงค์ทางอารมณ์และทางสังคม บริโภคนิสัยมักเป็นสิ่งที่สืบทอดเนื่องกันมา

เป็นเวลานาน และเป็นการยากที่จะไปเปลี่ยน โรบินสัน และ เวกเลย์ (Robinson and Weighley 1978:215) กล่าวว่า บริโภคนิสัยเป็นสิ่งที่ยุ่งยากซับซ้อนและเป็นประสบการณ์ที่ได้รับมาตั้งแต่กำเนิดโดยได้รับอิทธิพลจากครอบครัว สังคม เศรษฐฐานะ สภาพภูมิศาสตร์ เชื้อชาติ และศาสนา กู๊ด (Good 1973:274) กล่าวว่า บริโภคนิสัย หมายถึงการรับประทานอาหารตามความคุ้นเคย หรือความเคยชิน โดยเฉพาะชนิดของอาหาร หรือบริโภคตามทัศนคติที่มีต่ออาหารชนิดนั้น ๆ

ลักษณะการบริโภคอาหารของมนุษย์นั้น เน้นความผสมกลมกลืนกันระหว่างความต้องการทางด้านชีวภาพ ความรู้ด้านโภชนาการและการหล่อหลอมทางวัฒนธรรม อิทธิพลของสังคมและวัฒนธรรมเข้ามามีส่วนร่วมกำหนดชนิดของอาหารที่ควรและไม่ควรบริโภค บริโภคโดยใคร บริโภคอย่างไรและอื่น ๆ

วัลย์ทิมป์ สาชวลวิจารณ์ ได้อ้างถึงเพลโต (Pleto) และโคราซ่า (Kolasa) ซึ่งกล่าวว่า พฤติกรรมการบริโภคที่คนปฏิบัติอยู่จนหล่อหลอมเป็นบริโภคนิสัยนั้น เป็นผลจากทั้งสัญลักษณ์ทางสังคม, จิตวิทยา และความรู้ ความเข้าใจด้านโภชนาการที่แต่ละบุคคลได้รับ ดังนั้นความพยายามที่จะศึกษา เพื่อทำความเข้าใจบริโภคนิสัยของบุคคลในชุมชนหรือสังคมที่ต่างจากสังคมของผู้ศึกษา จึงต้องใช้แนวคิดของ "Holism approach" ซึ่งเป็นการศึกษาในทุกมิติเพื่อที่จะทำความเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์จากทุก ๆ องค์ประกอบที่แวดล้อมมนุษย์อยู่ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง สภาพแวดล้อม จิตวิทยา สรีรวิทยา ระดับการศึกษา ฯลฯ (วัลย์ทิมป์ สาชวลวิจารณ์ 2528:30) และเบญจา ยอดดำเนิน (2523:106-109) กล่าวว่า จากการศึกษาเรื่องอาหารและการบริโภคในหลาย ๆ แห่ง ได้พบว่าปัจจัยทางวัฒนธรรมเข้าไปมีบทบาทอย่างมากในพฤติกรรมการ "บริโภค" ของคน นับตั้งแต่การเลือกอาหาร การเตรียมอาหาร จนกระทั่งจำกัดว่าบุคคลใด ในภาวะใดรับประทานอะไรบ้าง และอาหารอะไรบ้างที่รับประทานไม่ได้ บริโภคนิสัย และชนบทรณนิยมประเพณีในการบริโภคอาหาร ในแต่ละสังคมจะมีข้อกำหนดไว้ว่า อะไรถือเป็นอาหาร อะไรบ้างที่ไม่ถือเป็นอาหาร อาหารสามารถแยกประเภทออกได้ดังต่อไปนี้

1. อาหารหลักตามประเพณี (Cultural super foods) มีความสำคัญในแง่โภชนาการ และกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ เช่น ข้าวเป็นอาหารหลักตามประเพณีของแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

2. อาหารแห่งเกียรติยศ (Prestige foods or status foods) ในทุกสังคมและวัฒนธรรมจะมีอาหารประเภทที่ถือว่าเป็นอาหารคนชั้นสูง หรือมีหน้ามีตา หรือเป็นอาหารเฉพาะพิธี

การสำคัญ ๆ เท่านั้น ไม่ได้รับประทานเป็นอาหารประจำวัน ในสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อาหารประเภทเนื้อสัตว์ เป็นอาหารที่ใช้ในโอกาสพิเศษ เช่น เลี้ยงรับรองแขกพิเศษ เทศกาลสำคัญต่าง ๆ เจ้าของบ้านจะทำลาบ ก้อย เลี้ยง เหตุผลที่ทำลาบ ก้อย เพราะชอบและอร่อย ถูกปากนอกจากนี้ยังเป็นอาหารที่แสดงถึงศักดิ์ศรี หรือฐานะของเจ้าของบ้าน เนื่องจากเป็นอาหารที่มีราคาแพงและหายาก

3. อาหารที่แบ่งตามสภาวะร่างกายและสังคม (Physiological group foods) อาหารบางชนิดถูกจำกัดไว้สำหรับบุคคลบางกลุ่มเท่านั้น อาหารบางชนิดก็ได้รับการส่งเสริมให้รับประทานในเฉพาะบางกลุ่ม เช่น ในสังคมชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สนับสนุนให้หญิงตั้งครรภ์ดื่มน้ำมะพร้าว เชื่อว่าน้ำมะพร้าวจะทำให้เด็กสะอาดไม่มีไขมันตามตัวทารกในครรภ์ และหญิงหลังคลอด สนับสนุนให้รับประทานอาหารที่ปรุงสุก ๆ เช่น บั๊ง ย่าง รับประทานแล้วจะทำให้มดลูกแห้งเร็ว เข้าอุ้งเร็ว ถ้ารับประทานอาหารสุก ๆ ดิบ ๆ จะทำให้มดลูกเปื่อยก มดลูกลอยไม่เข้าอุ้ง ซึ่งทำให้ร่างกายไม่แข็งแรงได้ และจะทำให้มีลูกถี่

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบริโภคนิสัย

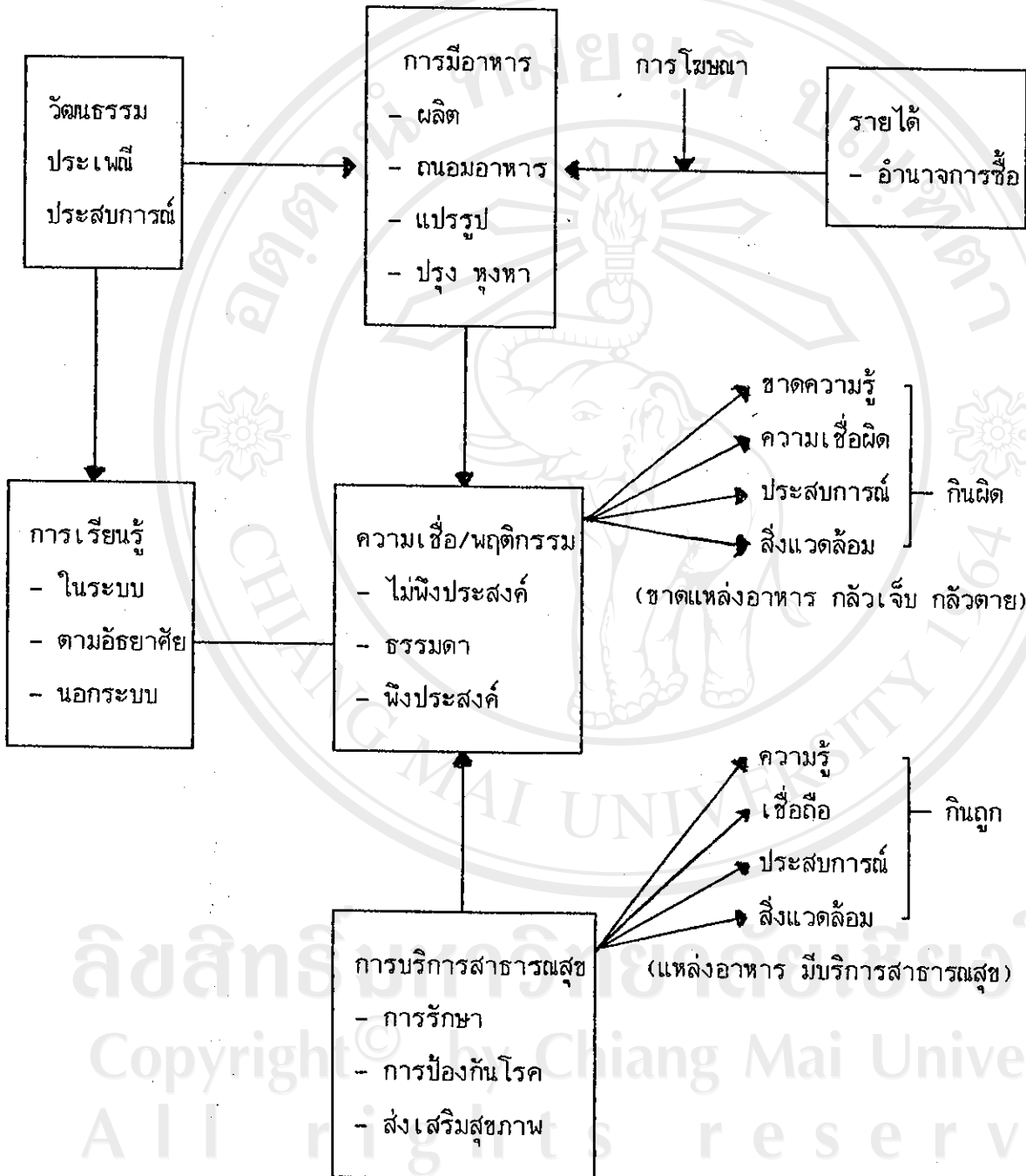
1. ปัจจัยแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment) สภาพแวดล้อมของชุมชน อันเป็นตัวกำหนดการผลิตอาหารและการมีอาหารบริโภค ซึ่งได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์ อากาศ สภาพพื้นดิน ปริมาณน้ำฝน ระบบชลประทาน อุณหภูมิสูงสุด-ต่ำสุด ของปี ทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการผลิตอาหาร ตลอดจนทางคมนาคมติดต่อกับโลกภายนอก

2. สุขภาพและสรีระสภาพ (Health and Physiological condition) โดยปกติ บริโภคนิสัยที่ดี และสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงมักจะไปด้วยกัน แต่ในบางชุมชนผลการศึกษาด้าน บริโภคนิสัยแสดงว่ามีบริโภคนิสัยดี แต่กลับมีปัญหาด้านสุขภาพอนามัย เช่นภาวะโลหิตจาง ก็ต้องพิจารณาปัจจัยอื่นๆ ประกอบด้วย เช่นการสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม การติดเชื้อจากโรคพยาธิ เป็นต้น

3. ภาวะเศรษฐกิจ (Economic status) รายได้เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งเป็นตัวกำหนดการตัดสินใจเลือกซื้อ (หรือไม่ซื้อ) อาหารชนิดต่าง ๆ ที่มีขายในชุมชนมาบริโภค แต่การมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีไม่จำเป็นว่าบุคคลนั้น ๆ จะมีบริโภคนิสัยที่ดีเสมอไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรู้ทางโภชนาการ ค่านิยม และความเชื่อด้านอาหารด้วย

4. ปัจจัยทางวัฒนธรรม (Cultural factor) วัฒนธรรมในที่นี้ หมายถึง วัฒนธรรม

สาเหตุและปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการกินของคนไทย

ที่มา การบรรยาย เรื่อง ผลสรุปสาเหตุและปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการกินของคนไทย
โดย ศาสตราจารย์ แพทย์หญิง สวรร ธานีรัตน์

อาหาร (Food Culture) เป็นส่วนใหญ่ คำอธิบายง่าย ๆ ของคำว่าวัฒนธรรมอาหารก็คือ การที่คนในแต่ละชาติ แต่ละภาษา แต่ละวัฒนธรรม ถือว่าอะไรเป็นหรือไม่เป็นอาหารที่ควรบริโภค ผู้ที่อยู่ในสังคมที่มีทรัพยากรอาหารจำกัดในธรรมชาติแวดล้อมระดับหนึ่ง อาจค้นพบจากประสบการณ์ว่า พืชสัตว์ แม้แต่หนอนและแมลงนั้นกินได้ ในขณะที่คนในอีกสังคมหนึ่ง ไม่ถือว่าเป็นอาหาร วัฒนธรรม ในที่นี้มีความหมายเลยไปถึงสถาบันทางวัฒนธรรมที่เข้ามามีบทบาทในการกำหนดให้บริโภคหรืองดเว้นบริโภคอาหารบางชนิดด้วย เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา เป็นต้น

5. ปัจจัยแวดล้อมทางสังคม (Social factor) ปัจจัยทางสังคมที่เป็นตัวกำหนดบริโภคนิสัยนั้น เป็นกฎเกณฑ์ที่ไม่ปรากฏเป็นกฎหมายบังคับ แต่รับรู้ได้ด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมนั้น แต่ละสังคมซึ่งอาจจะมีอาหารประจำสังคมหรือประจำชาติของตน แต่มิได้หมายความว่าทุกคนในสังคมจะมีโอกาสหรือมีสิทธิ์ที่จะบริโภคอาหารที่มีอยู่ในสังคมของตนได้เสมอทั้งหมด เพราะแต่ละสังคมมักจะกำหนดสถานะภาพของแต่ละบุคคลไว้ต่างกัน ตามเพศ วัยฐานะ ศักดิ์ศรี และความสำคัญของแต่ละบุคคล เมื่อสังคมกำหนดสภาพตามประเภทของบุคคลต่าง ๆ ไว้แล้วเช่นนี้ มักมีกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการบริโภคอาหารที่สอดคล้องกันไว้ด้วย

6. ปัจจัยด้านจิตวิทยา (Psychological factor) คนไทยนิยมกินข้าวที่ขาวสะอาดซึ่งหุงจากข้าวสารที่ขัดสีคราบราออกจนหมดสิ้น ทั้ง ๆ ที่ความรู้ทางด้านโภชนาการนั้น บอกว่าข้าวขาวนั้นมีความคุณค่าทางอาหารไม่เท่ากับข้าวซ้อมมือ เพราะข้าวชนิดหลังมีวิตามินบีประโยชน์ต่อร่างกาย แต่ทั้ง ๆ ที่รู้ก็ยังนิยมกินข้าวขาว เพราะถือว่า "ข้าวแดงเป็นข้าวของคนคุณ"

เฟลค (Fleck) ได้เสนอปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับบริโภคนิสัยเพิ่มเติมนอกเหนือที่กล่าวมาแล้ว คือ

7. กลุ่มเพื่อน มีอิทธิพลต่อเด็กมาก และมีอิทธิพลต่อผู้ใหญ่ด้วยเช่นกัน เช่นนักกีฬา หรือดารานิยมชมชอบอาหารประเภทใด เด็ก ๆ ก็พยายามเลียนแบบ เป็นต้น

8. ครอบครัว มีอิทธิพลต่อบริโภคนิสัยมากโดยเฉพาะเด็ก เพราะครอบครัวมีความสำคัญในการถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ ให้แก่เด็กรวมทั้งการปฏิบัติในการรับประทานอาหาร แอนซารี (Ansari) กล่าวว่า " ครอบครัวจะถ่ายทอดหรือสื่อสารเรื่องราวต่าง ๆ ในขอบเขตจำกัด ในสิ่งที่เขาเชื่อสิ่งที่เขารู้ สิ่งที่เขากะทำและสิ่งที่เขารู้สึก " เพราะฉะนั้นแต่ละครอบครัวจะถ่ายทอดหรือให้ความรู้ในลักษณะที่แตกต่างกัน แม้ว่าจะอยู่ในสังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมเดียวกันก็ตาม การถ่ายทอดเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเด็กจะได้รับทั้งความมีเหตุมีผล และการแสดงออกซึ่งอารมณ์ ทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รวมทั้งทัศนคติในการยอมรับหรือปฏิเสธ และความชอบหรือ

ไม่ชอบอาหารนั้น

9. ความสามารถในการรับรสสัมผัสความรู้สึกเกี่ยวกับรสชาติของอาหาร เช่น เปรี้ยว หวาน เค็ม และขม จะกระตุ้นรสสัมผัส (Taste buds) ของลิ้น ซึ่งแต่ละบุคคลจะแตกต่างกัน นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับอายุอีกด้วย กล่าวคือเด็กจะมีปุ่มรับสัมผัสประมาณ 9,000 ปุ่มและจะน้อยลงตามลำดับ เมื่ออายุมากขึ้นจะมีปุ่มรับรสสัมผัสประมาณ 3,000 ปุ่ม เพราะฉะนั้นเด็กจะรับรสได้ไวกว่าผู้ใหญ่ด้วยเหตุผลนี้ ความนิยมอาหารของเด็กและผู้ใหญ่จึงแตกต่างกัน

10. สื่อสารมวลชน มีอิทธิพลต่อการเลือกซื้อสินค้า โดยเฉพาะเด็ก จะนิยมซื้อสินค้าตามที่โฆษณาทางโทรทัศน์ นอกจากนี้สื่อสารมวลชนยังมีผลอย่างมากต่อบริเวณ โภคนิสัยอีกด้วย

11. อิทธิพลของการศึกษา ผู้ที่มีการศึกษาก็จะมีความรู้ในเรื่องอาหาร โดยรู้ว่าสิ่งใดมีประโยชน์หรือไม่มีประโยชน์ ควรละเว้น หรือถ้าเป็นผู้มีการศึกษาดี ความรู้ในเรื่องคุณค่าอาหารดังกล่าว อาจเป็นเหตุผลสำคัญในการเลือกอาหารบางประเภทได้ด้วย โดยเฉพาะการศึกษาของแม่บ้านจะมีอิทธิพลต่อบริเวณ โภคนิสัยของครอบครัวมาก เพราะเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องอาหารภายในบ้านทั้งหมด ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของฮาเลย์ (Haley) ที่กล่าวว่า บิดามารดามีการศึกษาสูงมากขึ้นเท่าใดบุตรก็จะมีการบริโภคที่ดียิ่งขึ้นเท่านั้น

12. ศาสนา ความเคร่งในศาสนา มักจะมีความสำคัญต่อบริเวณ โภคนิสัยของมนุษย์ เป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น ผู้นับถือศาสนาอิสลาม จะไม่บริโภคเนื้อหมู ชาวฮินดูไม่บริโภคเนื้อวัว ฮินดูส่วนใหญ่ไม่บริโภคเนื้อสัตว์ นอกจากนี้หรืออาหารที่ประกอบจากนม เนื่องจากยึดถือข้อห้ามอย่างเคร่งครัด ชาวคริสเตียนบางกลุ่มก็ไม่บริโภคเนื้อสัตว์

โรบินสัน และเวกเลย์ (Robinson and Weigley) ได้เสนอเพิ่มเติมนอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วคือ

13. ค่านิยมของสังคม ในบางสังคมเพศชาย จะรับประทานอาหารก่อนสมาชิกอื่นภายในบ้าน ส่วนที่เหลือจากสำหรับชายจึงจะไปถึงเด็ก และสตรี อาหารที่ดีที่สุดมีไว้สำหรับแขกผู้มาเยือนหรือเพศชายในแต่ละครอบครัว เพราะฉะนั้นปริมาณและคุณค่าอาหารที่สมาชิกในครอบครัวได้รับจึงลดหลั่นกันลงมา ตามความสำคัญของสมาชิกแต่ละคน เด็กซึ่งกำลังเจริญเติบโตและหญิงมีครรภ์ในสังคมดังกล่าวก็จะได้รับคุณค่าอาหารน้อยกว่าที่ควร นอกจากนั้นสังคมยังมีส่วนสำคัญต่อชีวิตประจำวันมาก นับตั้งแต่วันฉลองวันเกิด วันขึ้นปีใหม่ ฯลฯ ประเพณีการเลี้ยงอาหารไม่เพียงแต่ระงับความหิว แต่เพื่อให้เกิดความพอใจเสริมสร้างความผูกพันร่วมกัน ความรักดีต่อกัน ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม และกระชับฐานะและบทบาททางสังคมของคนในระดับต่าง ๆ ที่มาร่วมรับประทานอาหาร

นอกจากนี้การถือศักดิ์ศรี ก็เป็นเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญต่อบริโภคนิสัย

จะเห็นได้ว่า ปัจจัยหลายประการที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนพฤติกรรมการบริโภค หรือ การยอมรับอาหารของแต่ละบุคคล ล้วนเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบริโภคนิสัยของบุคคลทั้งสิ้นจึงเป็น พฤติกรรมที่ฝังรากหยั่งลึกลงพร้อม ๆ กับพัฒนาการของชีวิต และเป็นเรื่องที่เปลี่ยนแปลงได้ไม่ง่าย เลย ดังนั้นในการศึกษาบริโภคนิสัย ถ้าต้องการให้ข้อมูลที่ได้รับมีความหมายต่อการแจกแจงและ วิเคราะห์ เพื่ออธิบายพฤติกรรมอย่างละเอียดถี่ถ้วนเพียงพอ ก็ย่อมต้องทำการศึกษาดูแปรต่าง ๆ ที่มีส่วนร่วมในการกำหนดบริโภคนิสัยมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบันกำลังเปลี่ยนแปลงไป ลักษณะสังคมชนบทกำลังจะกลายเป็นสังคมกึ่งในเมือง มีถนนหนทางดีขึ้น ประชาชนมีการศึกษามาก ขึ้น ค่านิยมที่เกี่ยวกับประเพณีบางอย่างเปลี่ยนแปลงหรือเกิดขึ้นใหม่อย่างอัตโนมัติ แต่ก็ยังใช้ปลา ร้าดิบในการปรุงอาหารอยู่เหมือนเดิม กลุ่มบุคคลที่มีการศึกษาก็ยังคงรับประทานอาหารดิบ ๆ อยู่ นั้นเอง ลักษณะนิสัย ความเชื่อ และความเคยชินในรสอาหารดังกล่าวได้กลายเป็น มรดกทาง วัฒนธรรมประกอบกับความแห้งแล้งของภูมิภาคนี้ ที่ทำให้เกิดความขาดแคลนอาหารอยู่เป็นประจำ จึงทำให้ประชาชนรับประทานได้แทบทุกอย่าง และได้เพิ่มวิธีการที่ทำให้การกินสนุกสนานมีรสชาด กินได้มาก ดังนั้นในกลุ่มผู้ชาย จึงถือว่าถ้าจะให้ดีต้องกินเหล้าพร้อม ๆ กับของแกล้มที่ยังสด เช่น ลาบ ก้อย หม่า เข้าลักษณะ "กินพวกยื้อนพื่อนพวกเมา" หมายถึงการกินอาหารที่ยังสด ยังดิบ และยังร้อน เหมือนกับการพ้อนรำ ถ้าจะให้สนุกต้องดื่มให้เมาได้ที่ด้วย เป็นการแสดงถึงลักษณะ สังคมชนบทประเพณีที่สัมพันธ์กันต่อการบริโภคอาหารของประชาชน และมีบทบาทสำคัญต่อบริโภคนิสัย ของประชาชนในภาคนี้โดยส่วนรวมด้วย

บริโภคนิสัยทำให้เกิดโรคพยาธิใบไม้ตับ

ถึงแม้ปัจจุบันจะพบยาที่สามารถรักษาโรคพยาธิใบไม้ตับอย่างได้ผล แต่อัตราป่วยด้วยโรค นี้จากกล่าวได้ว่าแทบจะไม่ลดลงเลย นอกจากนั้นจำนวนผู้ป่วยที่ได้รับการรักษาจนหายขาดไปแล้ว ก็ยังกลับเป็นใหม่อีกเพราะไม่เลิกรับประทานอาหารก้อยปลา ลาบปลา ปลาสดดิบ ๆ สุก ๆ ทั้ง ๆ ที่ได้มีการให้ความรู้ในเรื่องของโรคพยาธิใบไม้ตับ และอันตรายต่อสุขภาพร่างกายแล้ว เหตุการณ์ และพฤติกรรมดังกล่าวยืนยันได้ว่าประชาชนที่ไม่ปฏิบัติตามความรู้ด้านโภชนาการและสุขภาพอนามัย ก็ไม่ได้หมายความว่าเขาจะไม่มีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ เสมอไป จะเห็นได้ถึงความเคยชินในรส

อาหารที่ได้สะสมมาเป็นเวลานาน ทำให้บุคคลไม่สามารถนำเหตุผลที่เหมาะสม หรือความรู้ที่มีมาใช้ในการเลือกรับประทานอาหารได้ทุกกรณีอย่างไรก็ตาม ควรพยายามเปลี่ยนนิสัยที่ไม่ถูกต้องและเป็นอันตรายต่อสุขภาพเสีย ดังที่สคริมชอว์ (Scrimshaw, 1968) ได้กล่าวไว้ว่าบริโภคนิสัยที่ไม่ถูกต้องของแต่ละคน ควรมีการแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ ถึงแม้การแก้ไขและปลูกฝังให้มีบริโภคนิสัยที่ดีนั้น ต้องใช้เวลาจนถึงชั่วอายุคนก็ตาม ดังนั้นจึงควรสร้างบริโภคนิสัยที่ถูกต้อง เสียตั้งแต่เยาว์วัย

จากการศึกษาและวิจัยของหน่วยงานต่าง ๆ พบว่าพยาธิใบไม้ตับพบได้ทั่วไปในปลาน้ำจืดหลายชนิด ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย แต่อัตราการเกิดโรคพยาธิใบไม้ตับในแถบอีสานเหนือสูงกว่าอีสานใต้และภาคเหนือ เมื่อวิเคราะห์ดูก็พบว่านอกจากพฤติกรรมการบริโภคที่ชอบรับประทานก้อยปลา ปลาต้ม จ่อมปลา และปลาร้าดิบแล้ว เชื้อชาติ ประเพณีนิยม ตลอดจนวิธีการในการรับประทานอาหารก็มีส่วนเอื้ออำนวยอย่างมากต่อการเป็นโรคพยาธิใบไม้ตับ ดังกล่าว กล่าวคือ คนเชื้อสายไทย-ลาวมีอัตราป่วยด้วยโรคพยาธิใบไม้ตับสูงกว่าคนเชื้อชาติอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะชนชาติดังกล่าวรับประทานอาหารสุก ๆ ดิบ ๆ รวมทั้งปลาดิบหรือปรุงสุก ๆ ดิบ ๆ รวมทั้งน้ำปลาร้าดิบ แบบแผนการรับประทานอาหารชนิดติดกันในรสอาหารตามคำกล่าวที่ว่า "ปลาใหญ่ต้องกินสด ๆ เพราะรสมันหวาน" "ปลาร้า-ก้อยปลาที่ทำสุกแล้วนั้นไม่อร่อย" นอกจากนี้สังคมอีสานมีลักษณะเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันและกัน ในด้านการกิน ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนออกมาในรูปการแบ่งปันการกินในลักษณะ "สู้กันกิน" และกินร่วมกันเป็นหมู่ เมื่อวัฒนธรรมการกินมีลักษณะเป็นกลุ่ม แรงชักจูงทางสังคมในด้านพฤติกรรมการกิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีโอกาสพิเศษจึงมีมาก ซึ่งยากต่อการขัดขวางกล่าวได้ว่า แบบแผนและวิธีการกินอาหาร โดยเฉพาะการกินอาหารดิบหรือสุก ๆ ดิบ ๆ เป็นสัญลักษณ์ของการรวมกลุ่มและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (คณะเวชศาสตร์เขตร้อน 2528: 16, ไพฑูรย์ มีสกุล 2528: 27) การที่จะชี้ให้ชาวอีสานเห็นโทษของการบริโภคปลาดิบ หรือการรับประทานเนื้อสัตว์สุก ๆ ดิบ ๆ นั้นเป็นเรื่องไม่ง่าย เพราะตราบดีที่ยังสามารถทำงานได้ตามปกติ ชาวอีสานจะบอกว่าตนเองนั้นไม่ได้เจ็บป่วย เรื่องของพยาธิตามความเข้าใจของชาวอีสานคือต้องถ่ายออกมากับอุจจาระแล้วมองเห็นตัว พยาธิใบไม้ตับเป็นสิ่งที่ยังมองไม่เห็นด้วยตาจึงทำให้ค่านิยมของการบริโภคอาหารรสอร่อยสูงกว่าสุขภาพ นอกจากนี้แบบแผนการบริโภคอาหารในแต่ละสังคม ยังเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงสภาพของบุคคลในสังคมนั้น ๆ ในภาคอีสานคนแต่ละวัยจะรับประทานอาหารไม่เหมือนกัน ผู้อาวุโสจะรับประทานอาหารก่อนเด็กและผู้ใหญ่รับประทานอาหารได้ทุกชนิด จึงพบว่าผู้ใหญ่เป็นโรคพยาธิใบไม้ตับมากกว่าเด็ก การที่คนอีสานซึ่งสูงอายุเป็นที่เคารพนับถือ

ยังคงรับประทานอาหารสุก ๆ ดิบ ๆ ทำให้คนรุ่นหลังมีความเชื่อว่าจะไม่มีพิษภัยอะไร เพราะถ้ามีพิษภัยก็คงตายไปนานแล้ว จึงทำให้รับประทานกันต่อไปเพราะเห็นตัวอย่างจากผู้อาวุโส (วลัยทิพย์ สาชวลวิจารณ์ 2528:82)

พฤติกรรมการใช้ส้วม

ประชาชนชนบทในภาคพื้นเอเชีย ทั้งจีน ญี่ปุ่น ลาว ไทย มีนิสัยชอบถ่ายอุจจาระลงบนพื้นดิน ไม่นิยมใช้ส้วม นอกจากนั้นคนจีนและญี่ปุ่น ยังนิยมกองอุจจาระไว้เพื่อใช้เป็นปุ๋ยอีกครั้ง การกระทำเช่นนี้เป็นสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้วงจรชีวิตของหนอนพยาธิดำเนินต่อไปได้ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยก็เช่นเดียวกัน ชาวชนบทจำนวนไม่น้อยนิยมถ่ายอุจจาระตามใจชอบ ถึงแม้ว่าในบ้านจะมีส้วมก็ไม่ได้ถ่ายลงส้วมเสมอไป ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความเคยชินในการถ่ายอุจจาระตามใจชอบ หรือความจำเป็นตามสถานการณ์ เช่นถ่ายในหม้อ ไม้หรือชายป่า ช้างบ้าน หรือตามริมหนองน้ำ ทำให้รู้สึกเย็นสบายและสะดวกดี ก็เลยทำตามที่เคยปฏิบัติ อุปสรรคที่ไม่มีการใช้ส้วม อาจเนื่องมาจาก ไม่มีเงิน ไม่มีเวลา ไม่มีความรู้ ไม่มีน้ำใช้ และมีความรู้สึกกลัวส้วมสกปรก

นางลักษณ์ ธีญญวมัชและคณะ (2528) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องพฤติกรรมของชาวบ้านต่อการใช้ส้วมในประเทศไทย พบว่าประชาชนที่มีส้วมส่วนใหญ่จะใช้ส้วมในการถ่ายอุจจาระทุกครั้ง มีส่วนน้อยที่ไม่ใช้ส้วมเลย เช่น เด็กและคนแก่ เพราะไม่คุ้นเคย กลัวส้วมเต็ม และไปป่าสะดวกกว่า สำหรับวัสดุชำระหลังการขับถ่ายส่วนใหญ่จะใช้น้ำ แต่มีบางส่วนใช้วัสดุที่หาง่าย เช่น หนังสือพิมพ์ กาบมะพร้าว เศษไม้ กระดาษชำระ ฯลฯ วัสดุหลังถูกใช้งานแล้ว ส่วนใหญ่เอาไปเผา บางครัวเรือนก็ปล่อยทิ้งไว้ในส้วมหรือบริเวณใกล้ส้วม จากการสัมภาษณ์ได้คำตอบว่าคนส่วนใหญ่จะล้างมือหลังจากการใช้ส้วม และมีบางส่วนล้างมือด้วยสบู่ด้วย พฤติกรรมการถ่ายสำหรับคนไม่มีส้วมนั้น ผู้ใหญ่จะใช้วิธีไปถ่ายตามหม้อ ไม้ ในสวน ในไร่นา หรือถ่ายลงน้ำ สำหรับเด็กเล็กและชาวบ้านจะถือว่าไม่สกปรก เด็กจึงถ่ายได้ทุกที่ในบริเวณบ้านและผู้ดูแลจะทำความสะอาดโดยใช้น้ำล้าง บางส่วนจะนำอุจจาระไปทิ้งหรือฝังกลบ ถ้าเด็กโตจะถ่ายตามพื้นดิน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมพร พุทธราชและคณะ (2525) ได้ศึกษาความชุกชุมและความรุนแรงของโรคหนอน

พยาธิในชนบทประเทศไทย ปี 2523-2524 จากประชากรตัวอย่างที่ทำการตรวจจุลจากระ จำนวน 43,339 คน พบว่าเป็นโรคหนอนพยาธิชนิดใดชนิดหนึ่ง หรือหลายชนิดรวมกันถึงร้อยละ 54.65 โรคหนอนพยาธิที่ตรวจพบมีพยาธิปากขอร้อยละ 40.56 พยาธิใบไม้ตับร้อยละ 14.72 พยาธิืดตหม และตืดวัวร้อยละ 0.8 และโอกาสที่ทำให้ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นโรคพยาธิใบไม้ตับมากกว่าภาคอื่น คือ อุปนิสัยการกินของประชาชนในภาคนี้ที่ชอบรับประทานปลาดิบ หรือสุก ๆ ดิบ ๆ เช่น ก้อยปลา

ปรีชา ปัญญาธัญกิจและคณะ (2528) ได้ทำการตรวจหาพยาธิลำไส้ในนักเรียนชั้นประถม เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ผลการตรวจจุลจากระเด็กนักเรียนจำนวน 1,101 คน พบพยาธิปากขอมากที่สุดร้อยละ 10.89 รองลงมาเป็นพยาธิใบไม้ตับร้อยละ 0.45 พยาธิใบไม้ลำไส้ ร้อยละ 0.09 พบพยาธิลำไส้หลายชนิดในหนึ่งคนร้อยละ 3.17 และข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม แสดงว่า อนามัยส่วนบุคคลบางอย่างของเด็กนักเรียนยังไม่ดี ซึ่งน่าจะเป็นผลโดยตรงต่อการพบพยาธิลำไส้ การแก้ภาวะเช่นนี้ย่อมทำได้โดยให้สุขศึกษาและปรับปรุงสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาของวลัยทิพย์ สาชวลวิจารณ์ ชัยรัตน์ เวชพาณิชย์และสิริประภา กลั่นกลิ่น (2528) เรื่องพฤติกรรมการบริโภคที่มีผลต่อการติดเชื้อโรคพยาธิใบไม้ตับในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยพบว่าประชากรติดเชื้อโรคยังนิยมรับประทานปลาร้าดิบทุกวันร้อยละ 15.68 รับประทานก้อยปลาดิบร้อยละ 17.64 รับประทานส้มปลาดิบ ส่วนปลาบั้งสุก ๆ ดิบ ๆ รับประทาน ร้อยละ 97.13 ชาวบ้านเชื่อว่าอาหารดิบรับประทานแล้วทำให้มีกำลัง เช่นเดียวกับรุ่งทิพย์ มาศงามเมือง (2530:113-115) ศึกษาเรื่องพฤติกรรมทางการบริโภค ที่มีความสัมพันธ์กับการเป็นโรคพยาธิใบไม้ตับ กรณีศึกษาบ้านหัวดง จังหวัดขอนแก่น โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และใช้แบบสอบถาม รวมทั้งการตรวจจุลจากระในประชากรตัวอย่าง 250 คน ผลการศึกษา พบว่าเป็นโรคพยาธิใบไม้ตับ ร้อยละ 53.6 และ พบว่าพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่ทำจากปลาดิบ โดยเฉพาะการบริโภคก้อยปลา ปลาส้มและปลาจ่อม มีความสัมพันธ์กับการเป็นโรคพยาธิใบไม้ตับ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สมพร พงศนราชและคณะ (2531) ทำการศึกษาทดลองการควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับ โดยผ่านงานสาธารณสุขมูลฐาน จังหวัดสกลนคร ปี 2527-2530 โดยทำการตรวจจุลจากระประชาชน เพื่อหาความชุกชุมของโรคพยาธิใบไม้ตับ พร้อมกับการปรับปรุงสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการสร้างส้วมและจัดหาน้ำสะอาดสำหรับบริโภค ทำให้ประชาชนมีความรู้เรื่องโรคพยาธิใบไม้ตับ ตลอดจนการป้องกันมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของสุปราณี แจ็งบำรุงและคณะ

(2532:154) เรื่องรูปแบบอาหารและพฤติกรรมการรับประทานของประชากรในถิ่นที่มีการระบาดของพยาธิใบไม้ตับ ก่อนที่จะดำเนินการโครงการควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับแบบผสมผสานใน 4 หมู่บ้านในจังหวัดขอนแก่นจำนวน 416 ครอบครัว ประชากร 2378 คน พบว่าร้อยละ 60.9 ของประชากร รับประทานอาหารที่ปรุงจากปลาดิบหรือ สุก ๆ ดิบ ๆ แต่เมื่อเริ่มโครงการไปได้ 15 เดือน ประชากร รับประทานอาหารปรุงจากปลาดิบลดลงเหลือ ร้อยละ 7.6 และรูปแบบการปรุงอาหาร 19 ชนิด มีทั้งปรุงสุก ๆ ดิบ ๆ และดิบ

สมศักดิ์ นิลพันธุ์และคณะ (2531) ได้ศึกษาความชุกชุมของ โรคพยาธิใบไม้ตับในหมู่บ้านรอบแหล่งน้ำของอำเภोजัตรัส จังหวัดชัยภูมิ โดยการสำรวจและตรวจอุจจาระใช้พยาธิใบไม้ตับของประชาชนในหมู่บ้านรอบแหล่งน้ำ และหมู่บ้านห่างแหล่งน้ำ ปรากฏว่าประชาชนทั้ง 2 หมู่บ้านมีและใช้ส้วมที่ถูกสุขลักษณะไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สำหรับอุปนิสัยการบริโภคอาหารชอบอาหารสุก ๆ ดิบ ๆ และความชุกชุมของ โรคพยาธิใบไม้ตับไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

จากการศึกษาของ เครือวัลย์ หุตานุวัตรและคณะ (2533:56) เรื่องพฤติกรรมการกินของชาวชนบทอีสานตอนบน กลุ่มตัวอย่างเป็นทารก วัยก่อนเรียน หญิงมีครรภ์และให้นมบุตร 3 หมู่บ้านของจังหวัดขอนแก่น กลุ่มตัวอย่าง 179 ครอบครัว ผลการศึกษา พบว่าชุมชนใกล้เคียงเมือง ไกลเมืองหรือชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ ซึ่งอยู่ในเขตชลประทาน อาหารที่มีบริโภค รูปแบบการบริโภค หรือการยอมรับอาหาร ตลอดจนภาวะโภชนาการของเด็กวัยก่อนเรียนไม่แตกต่างกัน กลุ่มบุคคลทั่วไปของชุมชนยังนิยมรับประทานอาหารดิบ เช่น เนื้อ เลือด(วัว หมู) กุ้ง ปลา ร้า ฯลฯ

สมจิตร ศรีสุภรและคณะ (2534) ได้ทำการศึกษาค้นหาความชุกของโรคหนอนพยาธิลำไส้ ในเด็กนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ในจังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้การตรวจอุจจาระวิธี Kato's thick smear พบว่ามีความชุกของหนอนพยาธิลำไส้ ร้อยละ 4.62 หนอนพยาธิที่พบได้แก่พยาธิปากขอ ร้อยละ 3.12 พยาธิไส้ผ้า ร้อยละ 0.87 และพยาธิเส้นด้าย ร้อยละ 0.58 และได้ศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับโรคหนอนพยาธิลำไส้ พบว่าปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นปัจจัยเดียวที่มีความสัมพันธ์กับโรคหนอนพยาธิลำไส้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับความชุกของโรคหนอนพยาธิลำไส้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ เพศ อายุ ชั้นเรียน ภาวะโภชนาการ พฤติกรรมการบริโภค พฤติกรรมการใช้ส้วม พฤติกรรมการบริโภค และการได้รับยาถ่ายพยาธิมาก่อน

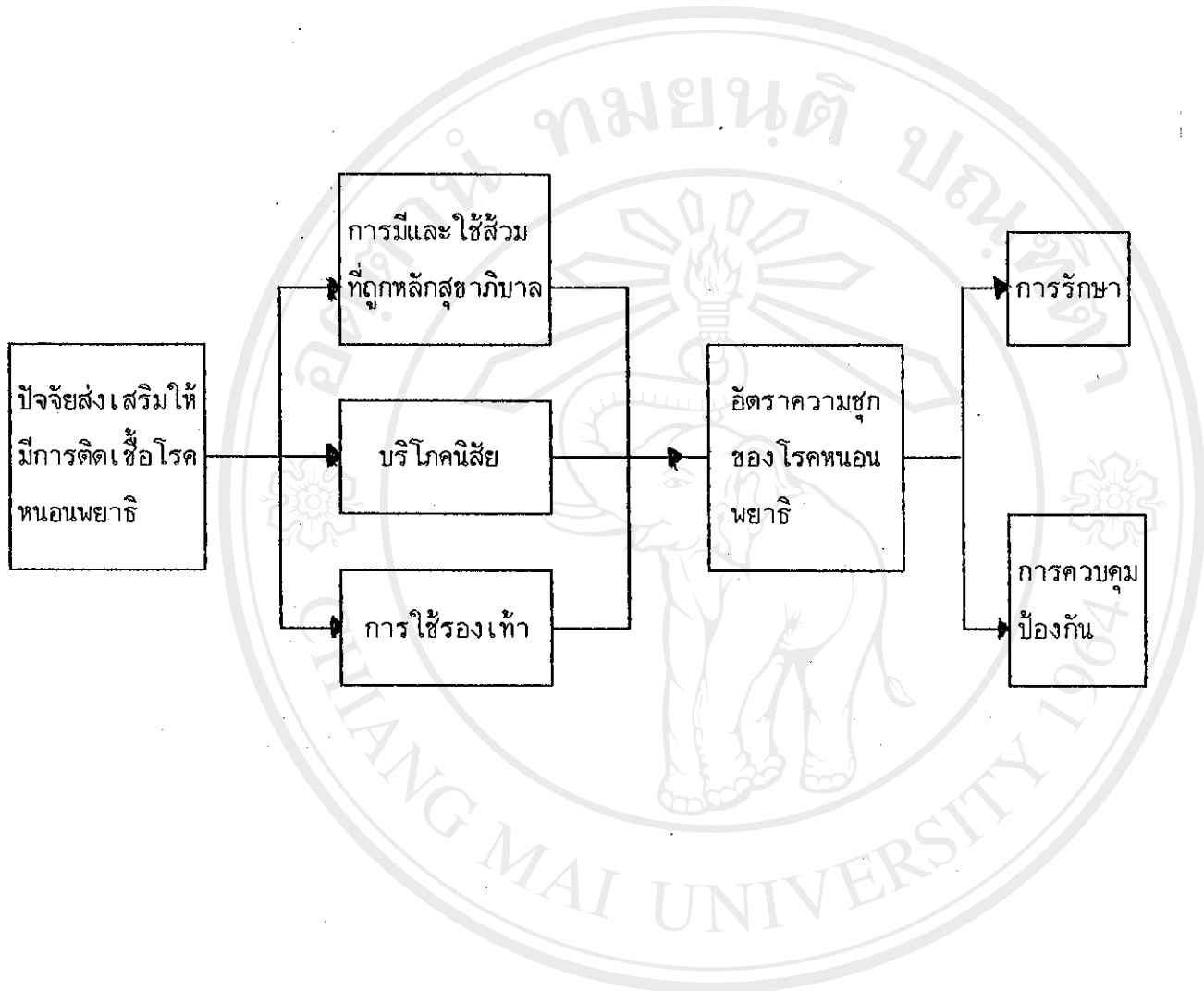
ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2520:35) พบว่า ในกลุ่มผู้ป่วยที่รักษาแล้วหาย มีความรู้เรื่องโรคพยาธิใบไม้ตับ ความเชื่อด้านสุขภาพและบริโภคนิสัย สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จึงทำให้พฤติกรรม

การบริโภคเปลี่ยนไปในแนวทางที่ถูกต้อง แต่กลุ่มที่กลับเป็นซ้ำ แม้ว่าความรู้เรื่องโรคพยาธิใบไม้ตับ ความเชื่อด้านสุขภาพ จะใกล้เคียงกับกลุ่มผู้รักษาแล้วหาย แต่บริโภคนิสัยไม่เปลี่ยนแปลง จึงกล่าวได้ว่า บริโภคนิสัยมีความสำคัญมากที่สุด ต่อการหายและการกลับเป็นซ้ำ ของโรคพยาธิใบไม้ตับ

เบญจา ยอดคำเนิน-แอ็ดติกซ์และคณะ (2534) เรื่องปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรมที่เอื้อต่อการเป็นโรคและอุปสรรคต่อการควบคุมโรคพยาธิปากขอในชุมชนไทยมุสลิมทางตอนใต้ ซึ่งทำในหมู่บ้านไทยมุสลิม 2 หมู่บ้าน ที่จังหวัดยะลา มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 ลักษณะคือ การสังเกต และการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ (Informal interview) พบว่า อัตราการเป็นโรคพยาธิปากขอยังคงสูงอยู่ แม้ว่าทั้ง 2 แห่งที่ศึกษา จะมีอัตราการสร้างส้วมสูงกว่า 90 % กรณีที่ว่าทำไมยังคงมีพยาธิ ถึงแม้ว่าจะมีส้วมแล้ว ซึ่งประเด็นนี้ อาจจะเป็นเพราะว่าพยาธิใบไม้มีมากอยู่แล้ว การสร้างส้วมเพียงมาสร้างที่หลัง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

กรอบแนวคิดในการศึกษา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved